

**The Project Gutenberg eBook of Magyarország története. Az ifjúság
használatára, by Elek Peregriny**

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Magyarország története. Az ifjúság használatára

Author: Elek Peregriny

Release date: May 8, 2014 [EBook #45615]

Language: Hungarian

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE. AZ IFJUSÁG
HASZNÁLATÁRA ***

**E-text prepared by Albert László, Robert Mouris, Judit Bíró,
and the Hungarian Distributed Proofreading Team
(<http://dphu.aladar.hu>)
from page images generously made available by the
Google Books Library Project
(<http://books.google.com>)**

Megjegyzések:

Az eredeti képek elérhetők innen: <http://books.google.com/books?id=lx9bAAAAcAAJ>.

Facebook oldalunk: <http://www.facebook.com/PGHungarianTeam>.

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE.

I.

AZ

IFJUSÁG HASZNÁLATÁRA.

D^R. PEREGRINY ELEK,

A MAGY. AKAD. S A PESTI MAGY. KIR. EGYETEM TAGJA,
FINEVELŐ INTÉZET IGAZGATÓJA
ÁLTAL.

V. KIADÁS.

PEST, 1861.

Bevezetés.

II.
III.

Mióta az emberi testet a halhatatlan lélek megelevenítette, azóta szünteleni mozgásban, munkásságban fáradozik; ezen munkásságot tettnek nevezzük; ezen tetteknek előszámlálását és hiteles, nem hamis, ál előadását pedig Históriaának, Történetnek mondjuk.

A történet tehát azon tudomány, melyből az emberek jeles cselekedeteit, azoknak indító okait, folyamatát és következéseit, az előfordult polgári nagy változásokat, úgy a mint történetek, tanuljuk ösmerni.

Ha a történet földünk valamennyi lakosainak jeles cselekedeteit ösmerteti velünk, az egyetemes történetnek neveztetik; ha csak azokat beszéli el, melyek egy földrészen, országban vagy polgárzatban követtettek el, akkor részletes történet; a mennyiben pedig egy embernek viselt dolgait adja előnkbe, különös történet a neve, vagy életírás, biographia.

IV.

Ezen kívül ismét a történet még azon időszak szerint, melyben a dolgok viseltetnek, három korra osztatik.

Az első az ókor, a világ kezdetétől, vagy a legrégibb időktől fogva a nyugoti római birodalom feloszlásáig, vagy is 476 Krisztus után.

A második a középkor, a nyugoti római birodalom feloszlásától Amerika fölfedezéseig, vagy is 476-1492-ig.

A harmadik az újkor, Amerika fölfedezésétől a legujabb időkig.

De honnét tudhatjuk mi azokat, mik sok száz vagy ezer évvel előbb történtek? - Oly érdemes és értelmes férjfiak írásaiból, kiktől a hazugság vagy álnokság gyanúja is távol van, kik részrehajlatlanul jegyzék föl a látott, vagy hiteles szájból hallott tetteket. Azokon kívül még józanon következtetünk a reánk hagyott maradványokról, u. m. pénzekről, emlékkövekről, oszlopokról, fegyverekről, épületekről, házi eszközökről stf., melyeket történeti bizonyítványoknak, kútfőknek nevezünk. - Mindazon történeti adatok, melyek ily bizonyítványok nélkül szükölködnek, csak mendemondák.

V.

Az időjelelés az évek sora szerint foly, a mívelt keresztény népeknél Krisztus Urunk előtti és utáni számítással. Száz évet századnak mondunk; most tehát Krisztus Urunk születése után a XIX. században vagyunk.

A történettudomány azon jeles gyönyör és kellem mellett, melyet nekünk nyújt, teméntelen haszonnal is bir; mert jogaink ösmereite csupán eldődeink tetteinek pontos ösmereitől fejlődhetik ki; a nélkül haladásunk mindig gátolatik, s minden törekvésünk sikeretlen marad. Ebből várjuk mi az Örökkévalónak felettünk uralkodó hatalmát s véghetetlen jótékonyságát.

Itt csupán Magyarországnak tettekkel gazdag történetét kívánom elődbe bocsátani; mert örömet hiszem, hogy az édes hon szeretete melegíti a kis keblet is, s nem tiszteletlenségre s háladatlanságra mutatna az, ha te, kis barátom, nem akarnád tudni, mit tettek atyáid, őseid? - Ez gyalázatra méltó, rosz szívet árulna el.

Országnak nevezzük az oly kijelelt határok közé szorított darab földet, melynek lakosai bizonyos törvények alá egyesültek, vagy hódítattak. A történet közönségesen a fejedelmek sora szerint beszéli el a viselt dolgokat, minthogy a főhatalom ezek kezeiben lévén, az ország valamennyi lakosainak tetteire befolyással vannak.

VI.

Midőn tehát a fejedelmek, királyok tetteire akarunk pillantani, ösmernünk illik, mi a király és honnan eredtek a királyok.

A király azon fölséges személy, ki a törvények végrehajtója lévén, valamely kiterjedtebb tartományon uralkodik. Az első, legrégibb korban általában minden személy, ki valamely társalomban főhatalommal birt, mint családtyák, főnökök sat. királyoknak neveztetek.

A mindenható Isten az embereket sok jó tulajdonokkal megáldva, a széles földnek szabad független lakosaivá tevő. A körülmények azonban, a józan ész hamar megkivánták az előjáróságot. Vad állatok nyugtalaníták a föld szabad, elszéledt lakosát, s élte minden percben veszélyben forgott; az emberi kajánság, irigység, boszúvágy egymás alá vájta a vermet; az erősebb dühösen fojtá le a gyengébbet, és így egy ember a másiktól nem volt biztosságban. Mi lehete ennek természetes és józanabb következése; minthogy a gyengébbek az erősebbek segedelmében ajánlák magokat, s viszonyaik, egyenetlenségök eldöntésére igazságos bírókat választottak; mert hogy az ember saját bírása nem lehet, oly alaptétel, melyen senki sem kételkedik; - azok figyelmeztetnek s ügyeltek tehát javaikra és életökre, kik háladatlanságból, s mivel az ily felügyelőknak idejük sem volt a közmunka vitelére, adóztak. Mig a nép földmiveléssel, marhatenyésztéssel foglalkozott, a felügyelőnek, a fejedelemnek kellett a rendre figyelmeznit, s az irigy szomszéd lépéseit éjjel nappal szemmel tartani; ugyan minő zürzavar lenne az iskolában is, ha a tanító mindenik helyét ki nem szabná, s ott nem létében vigyázókat nem rendelne, kik a

VII.

rendre és csendre felügyeljenek, nemde egyik a másik helyét akarná elfoglalni, mi hány veszekedés- sőt verekedésre adna alkalmat? - így van az a nagy iskolában is - a világban.

Nem vak eset szerzé tehát a fejedelmek lételet, de a kényszerítő szükség, vagy is inkább a józan ész, az égnek e megbecsülhetlen ajándéka megkivánta az oly személy választását, ki az emberi csapongó indulatokat féken tartsa. Tartsa fel a békét, őrizze mindenki jogát, oszlassa el az egyenetlenséget, miszerint úgy együtt munkálva a közjón, tenyészsen a tudomány, gyarapodják a mesterség, művészet, és minden hív, jámbor polgár azon boldogságban éljen, melyet a földön elérhetni.

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE.

VIII.
-1-

1. Magyarország őslakosai. A népvándorlás.

Ezen tartományt, melyet most Magyarországnak nevezünk, az ó korban különféle népek lakták, és a népvándorlaskor az erre vonultak közt sok véres ütközet színhelye volt. A történetben csak a rómaiak által lett ösmeretes.

Legrégibb lakosaiul a pannonok, géták, gepidák, marahánok, dákok, jászok és más szarmata, tót eredetű népek említetnek; már Julius Caesar alatt szállítottak ide gyarmatok, míg Augustus egész pannoniát (dunántuli Magyarországot) meghódítá. Trajánus első vitte át seregét a Dunán, s a dákokat legyőzván, az egész jelen Magyarországot római birtokká tévé. Probus császár hozta be az első szőlőtőkét, nemzeti gazdaságunk egyik tetemes ágát. Galerius a tavak lecsapolása s a puszták termékenyítése által egy egész tartományt nyert. A IV. században Kr. u. már ötven város virágzott itt; nagy Constantin négy püspökséget alapított, de a kereszténység mindamellett még oly gyenge lábon állott, hogy a népvándorlaskor a pogányságnak engedett. Ezután (374.) a jászok, quadok, vandálok és góthok boríták el, kiket csak hamar (383.) kiszorítottak a húnok, és ezekkel kezdődik a mostani lakosok története.

-2-

Melyik korban, s hanyadik századdal kezdődik tehát honunk története?

A Húnok.

2. A húnok hét vezérei. Attila viselt dolgai, nagylelkűsége.

A húnok Ázsiából, keletről nyomultak nyugot felé; a Tanais folyón (most Don), Balambér vezette őket át Európába (374.). A hét vezér: Balambér, Karaton és Uldin, a rómaiak baráti, azután Mundzukus, másképen Bendekuc, Oktár, Rua és Attila ritka szerencsével mulák fel mindazon akadályokat, melyeket a helyöktől nem örömetest váló nemzetek elejökbe vetének. A roppant római birodalmat is megrendíték.

A hét vezér közt legnevezetesb volt Attila - Etele, kit sok történetíró igen méltatlanul barbárnak nevez. Attila azonban tisztelte az erényt és csak ellenségei iránt volt barbár és kegyetlen, de nem valami sajátságos hún módon, hanem az akkori időben közönségesen gyakorlott hadi szigorúság szerint. A fényezésnek épen nem volt kedvelője; míg társai és vendégei arany billikomból ittak, ő egyszerű fapohárral megelégedett; aranyat, drágaköveket se ruháján, sem kardján, sem lova szerszámain nem viselt. Alattvalói szerették és tisztelték; mert szeliden és igazságosan uralkodott. - Mindenki tulajdonát védte, naponkint a szabad ég alatt itélőszéket tartott és mindenkinek igazságot iparkodván szerezni, ítéleteit nyilvánosan kimondá; a szegények elnyomását keményen tiltotta.

-3-

Attila rémitő sereggel borítván el a keleti császárságot, Theodosiust háromszor győzte meg, hetven városát pusztítá el, és csak 700 font aranyból álló adóért kötött békességet. Jeles tanuságát adta itt a barbár névvel rágalmazott hős nagylelkűségének. Egykor midőn Bizancban egyik követe, Edeko, a császári palota pompáját és teméntelen kincseit csodálná, vezetője Crysaphius a császár kedvence, a ravasz Bigilas nevű tolmácscsal, kivel már régen lesé az alkalmat a hun követet megkeríteni, szemtelenül mondá neki: „reád is ily szerencse vár, ha hun kunyhód homályát pompás palotánkkal fölcseréled; fényes hivatalok, véghetlen gazdagság a jutalmad, ha a császár szolgálatjába lépendsz.” - „Nem illik s nem szabad” - felelé szerényen Edeko - „a becsületes szolgának derék urát önkényt elhagyni.” Később ismét kérdé, minő hivatalt visel a hunoknál? - „Attila” - viszonzá Edeko nemes büszkeséggel - „barátjának nevez, és testőrje vagyok.” - „Hivatalod” - mond Crysaphius - „a legjobb eszközt nyújtja kezébe a császárnak a legfontosabb szolgálatot tehetni, mi által saját szerencsédet is előmozditanád. Döfd át Attila mellét, s fuss Bizancba, a császári palota szentségébe, nagylelkű teted jutalmát elfogadni. Száz font arany lesz a tied!” - A nemeslelkű követ eliszonyodék a gonoszságon, de elrejtvé boszúságát, elfogadja az ajánlatot, hogy az elvetemedett árulókat Attila kezeibe játszassa. Edeko haza menendő, a további terv kidolgozására Bigilast magával kéré menni. Haza érkezvén, alattomban legottan értesíté szeretett urát a bizanci cselszövényről, ki felbőszülvén az iszonyú vétken, halálos boszút állandó az orgyilkosokon, Crysaphiust kiadatni kivánta, de Anatolius, császári követ, kérésére nem csak megbocsátott a vétkeseknek, hanem azt is megígérte, miszerint a császárt többé háborgatni nem fogja.

-4-

Attila ezután Galliába vonult, és hogy szívének az emberiség nemesb és finomabb érzései nem voltak idegenek, sehol sem tűnt ki annyira, mint ezen útjában. Már közeledésének hírére is a lakosok drágaságaikkal, elhagyva házaikat, az erdőbe futamodtak, hol kétségbeeséssel küzdve találta őket Attila, és mennyire elcsodálkoztak, midőn a barbár hős szeliden megdorgálván rémüléseket, vigasztalva haza útasítá őket. Még a hála és örömlárma harsogott füleiben, midőn ismét egy más szívrvázó jelenet tartóztatót fel haladását. Egy asszony hozatott tudniillik elejébe, kit emberei éppen akkor fogtak el, midőn magát vízbe akará ölni. Egy csecsemő függött mellén, s kilenc nyomoruságra született gyermekei sápadtan és kiéhezve oldala mellett mutatták az inség és nyomoruság eleven képét. Hidegen, minden köny nélkül veté magát a nő a király lábaihoz, magának és gyermekeinek a jótékony halált esdeklő. Attila leugrott lováról, kezét nyújtá a vigasztalhatlanoknak, fölemelé őket, a gyermekek könyűit törle, magát az a t y a i édes nevezettel gyönyörködtetvén, melyet félig meredt ajkaikkal dadogtak, gazdagon megajándékozá őket, és így sorsukkal kiengesztelvén, haza küldé.

-5-

3. A chalonsi ütközet. Az italiai hadmenet. Velence eredete. Attila halála.

Galliában a chalonsi (sálóni) mezőkön ütközött meg Attila Valentinián császárnak Aetius nevű vezérével (451.), ki a nyugoti góthok által segítettett. E had kimenetelében a történetirók nem egyeznek, annyi bizonyos, hogy Attila itt nagy veszteséget szenvedett. A következő évben új alkalmat kapott, fegyverét a nyugoti császárság ellen fordítani; mert Honoria, a császár testvére, kezét ajánlá a félelmes hősnek, mire Attila Honorával a császár birodalmának felét is kérte, s minthogy ez megtagadtatott, rémítő erővel rohant Italiába; útjában a városokat feldúlá, és Romával is hasonlót vala teendő, ha I. Leo pápa, ki egész pompával ment elejébe, ékes beszéde által ki nem engeszteli, mire Attila ismét visszatért Pannoniába. Ekkor történt, hogy Aquilea város lakói biztosságot keresvén, az adriai tenger szigeteire vonultak, és a majdan virágzó Veneciát alapították.

Pannoniában megtelepedvén, éppen midőn a frankok Ildiko nevű leányával lakodalmaznák, azt mondják, orra vére eleredt és megfűlt (454.). Attila építette Budát, melyet saját nevéreől Etelvárnak akart neveztetni, hanem népe Buda nevű öcscsét tisztelte meg azzal, miért is Attila, s még azért is, hogy vetélytársától meneküljön, Budát titkon megöleté, és ezen testvérgyilkosság nem kevésbé homályosítja győzelmi dicsőségét.

-6-

4. Attila fiai. A húnok birodalmának elpusztulása.

Attilának három fia maradt: Ellák, Dengesich és Irnák; mások szerint: Aladár és Csaba, kik az örökség felett összeveszvé, egymás ellen fegyverre keltek. A háboru a nemzet veszedelmével végződött; mert a szomszéd legyőzött népek mindnyájan ellenök fordultak. Aladár népe egészen tönkre jutott, Csaba pedig csak mintegy 15 ezerrel menekült Görögországba, néhány ezerezen azonban elszakadván Csabától, Dáciába, a mai Erdélybe futottak s a hegyek közé vették magokat, kiknek maradékai a derék székelék.

A húnok elpusztulása után a gepidák, herulok (488.) laktak itt. Ezek után jött Theodorich a keleti góthokkal, kik 525-ben Italiában elnyomattak. Nem tovább tartott a longobárdok uralkodása is (568.).

Az Avarok.

5. Az Avarok beköltözése. Nagy Károly császár győzelme.

Az Avarok, - Scythia eredetű, húnivadék nemzet, Chagan vezérlete alatt jöttek be, kik az országot elfoglalván, csakhamar oly hatalmasak lettek, hogy minden ellenségeik meghódoltak s Bizanc adófizetőjök lön. Azonban még is csak rövid ideig uralkodtak itt, mert Nagy Károly, a frankok királya, ki ellen Thassilo bajor herceget védték, (791.) egész birodalmukat feldúlta, fejedelmük lakhelyét bevette, erősségeiket lerontotta, s a békét kérő avarokat, megengedvén nekik törvényes chanokat (így nevezettek fejedelmeik) választani magoknak, a frankok vasallusaivá - hűbéreivé - tevé, hanem egyszersmind a kereszténység fölvetelét is kikötötte; így lett első keresztény chanuk Thudun. A frankok alattvalói maradtak az avarok egészen a magyarok idejövételéig.

-7-

A Magyarok.

6. A magyarok eredete, s legrégibb történeteik. Álmos fejedelemmé választása. Álmos a fővezérséget Árpádra ruházza.

A magyarok első hazája Ázsiának belső része volt, hol pásztor életet éltek, de a szomszéd népektől háborgattatván, a fegyverforgatásban nagy előmenetelt tettek, különösen mint lovagok és nyilazók tüntették ki magokat; egyébiránt nemes, szabad nép volt, a fényűzést és bőséget nem keresvén, ellenségeit férfias bátorságban iparkodott felülmulni; a munkát és fáradságot, hideget és meleget egyiránt türe. Onnét, egyenetlenség támadván közöttök, némelyek fölkerelkedtek s elhagyák előbbi földjeiket, és Irtis folyó mellett telepedtek meg. Onnan ismét hét kapitány vezérlete alatt tovább jöttek, s azután Álmost, mint legérdemesebb hazafit, mert kegyes, bőkezű, bölcs, nagy vitéz volt, fejedelmül vagy fővezérül választották, és pogány módon vérüket ontván, megesküdtek, hogy bár hova vezetendi őket, mindenütt hiven fogják követni, úgy szinte

arra is lekötözték magokat, hogy mindig az ő nemzetségéből fogják választani fejedelmeket. De o! mennyi vérontásra, testvéri, rokon háborúkra hagytak nyílt utat, hogy meg nem határozták, ki kövesse a nemzetségből az elhúnyt fejedelmet az országlásban; a szomorú példákat látni fogjuk a királyok alatt.

-8-

Az említett törvényeket szabva, 895. táján mostani lakó helyökre, a Kárpátokon átjövén, itt különféle népekre és fejedelmekre találtak. Erdélyben oláhok laktak és a székelyek; Erdélytől fogva a Szamos, Maros és Tisza vizek közti földet Ménmaróth birta, a Bánátot Gaad vagy Glád; a Tisza, Duna és Garam közt a Kárpátokig Zalán parancsolt; a Vág mindkét mellékén Garamtól a Morva folyóig Zvatopluk morva fejedelem uralkodott, a dunántúli részt pedig, vagy Pannoniát, a rómaiak birták. - Sok baj, fáradság és munka közt érték ezen vidékre, s azután negyven napig nyugodtak. A főhelyet a nagy munkától Munkácsnak nevezték. Érkezésük oly félelmet támasztott, hogy a hegyi szlávok, ámbár Zalán alattvalói voltak, minden ellentállás nélkül meghódoltak. Munkácsról Ungvár felé vonultak. A vár Laborc védelme alatt állott, de ez megszökött, azonban egy folyónál utolérte felakasztatott; azóta a folyót Laborcának nevezék. - Ung bevételét négy napi lakomával ünnepelték meg. Innen tovább haladván, hol a Bodrog a Tiszába ömlik, Álmos a fővezérséget Árpád fiára ruházta át, ki is koronázás helyett, az akkori szokás szerint, egy paizson fölemeltetett, s így ünnepélyesen a magyarok fővezérének ösmertetett el.

-9-

7. Árpád honfoglalása. Az ország rendezése. Árpád halála.

Árpád ezután Zemplényből követeket küldött Zalánhoz a letelepedésre földet kérendő. Und és Rétel, az első magyar, a másik kún, voltak a követek. Ezek útjokat a zemplényi hegyek alatt folytatták, hol most Ujhely Sárospatak fekszik. A mint egy kis folyón átmentek, Rétel abba majd belefutott; társai megszabadították és a folyót Rételpataknek nevezték el. Tovább gyalogolván, egy hegyet találtak, melynek alakja különösen feltűnt előttük, s fogadtak, hogy ki fogja először a tetőt elérni; a fogadást Turzol nyerte meg s a hegyet az ő nevével Tarcálnak nevezték el, mely maig is azon névvel bír, és jeles boráról nevezetes. A hegycsúcsról a kilátás meglepő; tág síkság nyúlt el előttük, északról magas, nyugotról közép hegyektől kerítve, a Sajó és Hernád folyóktól öntözve, délre a mérhetlen rónán vészett el a kilátás, melyből a Tisza mint ezüst szalag csillámlék ki. Mily bájolóan látszott ezen vidék egy oly népnek, mely vadászat- és állattenyésztésből élt! - Örömben legkövőbb lovukat leölték s nagy áldomást (lakomát) tartottak, Turzolt pedig legottan Árpádhoz küldék, az ország szépségéről és termékenységéről hirt adni. Und és Rétel tovább folytatták útjokat és Zalánt Alpáron a Tiszánál találták, ajándékkal tizenkét fehér lovat vittek neki és a Sajóig minden földet magoknak kikérték. Zalán ellentállásra nem levén elkészülve, ily félelmes kérőknek semmit sem mert megtagadni. Árpád tehát a Sajóig vonult és Szerencse mellett (most Szerencs) tábort ütött. - Mily fontos lehetett előtte a követség sikere, bizonyítja Rétel iránti bőkezűsége. Rételpataka és Tolcsva közt az egész földet neki ajándékozta, későbbben pedig azt is, hol a Vág a Dunába folyik; itt építette azután Tulma, Rétel fia, Komáromot.

-10-

Kevesebb szerencsével jártak Usubu és Welek, Maróthoz küldött követek, kik a Szamos táját és a Nyírt kérték. Maróth mindent megtagadott, mire Árpád két sereget küldött ellene; az egyik Szabolcs és Tós vezérlete alatt a Szamosig hatott; minden reszketett és meghódolt. Ekkor épít Szabolcs a hasonnevű várat. Szatmár ellentállott, de végre elesett. A Kőrösnél találkoztak Maróthtal, ki az átkelést meggátlá, s így a sereg visszatért Árpádhoz. A második sereg Tuhutum és fia, Horka, vezérlete alatt a Meszesen (hegy) áttört Erdélybe, és Zilahot megszállotta; innen Tuhutum kémeket küldött az ország kiösmérésére. Az öreg Mándi kecsegtető hírrel tért meg, s Tuhutum legottan megindult. Gelo oláhaival Almás folyónál táborozott. Tuhutum megosztá seregét; az egyik rész jó távol átkelt a folyón, s Gelot hátulról megtámadta, mialatt Tuhutum szemközt harcolt. Gelo elesett, emberei szétoszlottak, és Tuhutum Erdélynek ura lón.

Egy új követség vitte meg Zalánnak a győzelem hírért, és most a Zagyváig nyúló földet kéré ki. Zalán nem mert ellentállani; engedett a kérésnek; de alattomban intézkedett kedvező alkalmattal az elveszetteket ismét hatalmába keríteni.

A magyarok diadalainak híre Németországba is eljutott. Arnulf császár szövetséget kívánt velük kötni s a marahánok ellen fölingerelni, miért is kalauzokat ajánlott nekik a hegyek közé. A magyarok megörültek a fölhívásnak, és a marahánokat megtámadták. Zuard és Kadusa, mindketten Hulek fiai, velük Huba voltak a vezérek. Mentőkben elfoglalták Zalán birtokából Gömört és Zólyomot. Zalán, ki eddig görög és bolgár seregeket gyűjtött Titelnél, hol a Tisza a Dunába ömlik, elkeseredvén az új veszteségen, kedvezőnek találta az alkalmat, a magyarokat a hegyek közé visszaszorítani; ellenök indult. Alpárnál, hol az első engedményt tevő, volt az ütközet; ezt elveszté és örökre eltűnt a fejedelmek sorából, - seregének nagyobb része a Tiszába fuladt. - A marahánok ellen indult sereg némi kisebb harc után a szlávokat elnyomá, s Nyitráig jutott. Itt Zobor, Zvatopluk vezérének bátorsága és ereje három napig gátolta haladását, míg végre a magyarok győztek. Zobor, Kadusától megsebesítetvén, elfogaték, és miután Nyitrát erős ostrommal bevették, egy hegyen fölakasztatott; e hegy mai napig Zobor névvel bír. A környékben lakó szlávok minden ellentállás nélkül megadták magokat. Galgóc, Beckó, Trencsin a magyarok kezébe került, kiknek hatalma már most a Morváig terjedt.

-11-

A Tisza és Duna közti föld a magyarok hatalmában volt. Árpád lakását egy nagy szigeten üte fel, és a szigetnek egy kúnról, ki előtte nagy kedvességben volt, Csepel nevet adott. Míg azonban a Tisza bal partja idegen urnak hódolt, az erdélyi magyarokkal bizonytalan volt az

egyesülés; e fölött még a Tisza melletti síkság is megtetszett, minthogy különösen szerettek folyók mellett táborozni. – Árpád tehát sereget küldött Glad ellen, kivel a B e g á n á l találkoztak; a magyarok a szokott csellel éltek, seregüket megosztván, egyik rész alattomban átkelt a folyón, míg a másik fegyveres kézzel akart áttérni. Glad a csatát s vele országát elveszté. – Kadusa hírnököket küldött Árpádhoz, a Dunán átszállt, Szervíán, Bosnián keresztül Horvátországba nyomult, a tengerig ment és csak három év múlva tért vissza. Ezek után Maróthot támadták meg, ki Bihart sereggel ellátván, az i n g f á n i erdőkbe futott. Bihar tizenkét nap után megadta magát, mire Maróth a vezérnek nagy ajándékokat küldött, és Z o l t á n n a k, Árpád fiának, feleségül egyetlen leányát ajánlá. Árpád elfogadta az ajánlatot és Bihar a már elaggott Maróthnak lakásul meghagyta.

Igy tehát már egész Erdély, s onnan a Morva folyóig terjedő föld és a Duna bal partja a Magyarok hatalmában volt, ők azonban a jobb partot is óhajták birni, ennél fogva nem messze Budától, M a g y a r é r n é l (ma Megyer) S z e n t E n d r e irányában átkeltek a Dunán, s először Ó-Budánál, azután Hanszabégnél tábort ütöttek.

Innen két irányban haladtak előre; a sereg egyik része Baranyának, a másik Veszprémnek tartott. Tíz napi bajnoki védelem után Veszprém elesett s a magyarok a R á b á i g mindent elfoglaltak és diadalmasan tértek Árpádhoz, ki a t o r b á g y i erdőkben vadászott. Nem sokára a Rábán tuli föld is a magyaroké lőn. Zvatopluk fiai, M o y m i r és Z e n t o b o l c h, a helyett hogy az egyesülésben biztosságot kerestek volna, egymásközt civakodtak. Árpád átkelt a Rábán, s a marahánok birodalma e részen is megszűnt.

Igy lett a föld, mely most M a g y a r o r s z á g n a k neveztetik, szerevezve! – A honszerző Árpád még előadott csatázásai közben összehívta a nemzet nagyait, és harmincnégy napig tanácskozott velök az ország ügyeiről. Itt határozottak meg a jogok és kötelességek, itt szabályoztattak a nép, főrendek és fejedelem közti viszonyok; meghatározottak, miként szolgáljon a nép a fejedelemnek s előljáróinak; hogyan tartassék ítélet a bűnös felett, s mi legyen minden vétek büntetése.

Árpád, miután népét fia hűségére megesketé (907.), meghalt.

A dicső honszerző Árpád tetteit emlék nem örökíti, hanemha a hálás emlékezet minden igaz magyar szívében, melyet Ti is kegyelettel őriztetek meg, és a hon élni fog!

8. Zoltán fejedelem; a merseburgi vereség.

Zoltán még kiskorú volt, midőn atyja elhalt, a miért a nemzet fejei gyűlést tartván, hadvezéreket és kormányzókat választottak. Zoltán férjfiuvá növekedvén, igen harcias szellemű, uralkodni szerető lett; a szomszéd német tartományokat iszonyuan pusztította, míg a m a d á r f o g ó Henrik császár elfogván egyik fővezérét, csak kilenc évi békekötés föltétele alatt bocsátá szabadon. A gondos császár ezen idő alatt népét a fegyverforgatásban gyakorlá, várakat építtetett, és városait megerősíté. A béke idejét a magyarok hiven megtartották, hanem elkelvén a kilenc év, követeket küldöttek Henrikhez s évenkénti adót követeltek tőle. Henrik az adó helyett egy rühes kutyát küldött nekik, mire felboszankodván, nagy sereggel Szászországba ütöttek, de a már fegyvert megszokott németek által M e r s e b u r g n á l rettenetesen megverettek, 36,000 esvén el közülök. – Zoltán érezvén, hogy erejével szerencséje is fogy, Taksony fiának 946. átengedte a vezérséget.

9. Taksony fejedelem; a magyarok Németországban új vereséget szenvednek. Béke a Németekkel.

Taksony sem hagyta nyugodni fegyvereit; először is Olaszországot támadta meg, hol győzedelmeskedvén, II. Berengár király tíz véka pénzt fizetett neki. Azután L u d o l f, alemann herceg, atyja és Konrád ipa, Otto császár ellen fegyvert fogván, Németországba hívták a magyarokat, de ők az ütközet napján a császárral kibékültek és szinte a magyarok ellen fordíták fegyvereiket, és így a magyarok annyira megverettek, miként csak kevesen, mint némelyek írják, csak hét fogoly, maradtak életben, kik levágott fülekkel küldettek haza, az iszonyu veszteséget hírül viendők. E szerencsétlenek itthon büntetésül, hogy magokat gyáván elfogatni hagyták, javaiktól megfosztatván, családjaikkal együtt, szolgaságra vettettek s magyarkáknak vagy gyászmagyaroknak gúnyoltattak, még gyermekeiket is e szomorú sors érte, míg végre szent Lázár kolostornak ajándékozattván, szent Lázár szegényeinek hívtattak. Konrádot a forró csatában, midőn sisakját fölemelé, hogy fris levegőt vehessen, a magyar táborból repülő nyíl arcban találá s leteríté. Ezután ismét a bolgárokat és görögöket nyugtalaníták. – A sok háboruk által a nemzet megfogyván, Taksony, hogy népét erősítse, számos vendégeket telepített meg az országban; ekkor vándoroltak be az izmaeliták, kiknek Taksony Pest várát és vidékét tűzte ki lakhelyül. A németek boszujától is tartván, velök békét kötött s megengedte az evangelium hirdetését. – Taksony 972-ben halt el, Geiza és Mihály fiaikat hagyván maga után, kik közül az első követte a fejedelemségen.

10. Geiza fejedelem; idegenek beköltözése; a kereszténység behozatala az országba.

Geiza elődei nyomdokát követve, a hadakban és keresztények üldözésében kereste dicsőségét, hanem tetemes veszteségeket szenvedvén, szelidebb indulatokra tért át. Szomszédjaival békét kötve, megengedte az idegeneknek Magyarországra költözködni. Azután az erdélyi fejedelem keresztény leányával, Saroltával, házasságra lépven, a keresztényeket nem

nyomta többé, sőt azokat pártfogása alá vevé, és a kereszténység nyilvános gyakorlását is megengedte; mert a görög keresztények, kik első térítők voltak Magyarországon, már többekbe oltották az igaz vallás magvát. Csak miután Geiza a kereszténység nyilvános gyakorlatát megengedte volna, jöttek a romai térítők, kik buzgóságban, jámbor és ájtatos életben felmulák a görögöket, s így sokan az új (romai) kereszténységre tértek, elhagyván az előbbi görög papokat; innen eredt az ó hit nevezet. Hogy a görög keresztények száma nem kicsiny lehetett, abból kitetszik, hogy későbbben sz. István király is több klastromot épített e felekezetnek. - A kereszténység gyakorlásának engedelmével nyitotta meg Geiza a mivelődés kapuját, mert számos keresztény mesteremberek és kereskedők jövé az országba, például szolgáltak a csupán hadhoz szokott magyaroknak. Midőn Geiza Vaik egyetlen fiát II. Henrik, bajor herceg, Gizela leányával akarta volna egyesíteni, de mint pogánytól megtagadták volna, szent Adalbert prágai püspök által, ki buzgó ájtatossága által már sokakat térített az üdvös hitre, magát és egész családját megkeresztelteté. Vaik a keresztységben István nevet nyert. Mily homályos és gyenge volt még ekkor a kereszténység a magyarok közt, abból láthatni, miszerint sokan, s Geiza maga egyszermind az ősi vallást is gyakorlák. Midőn Adalbert Geizát e miatt megdorgálná, azt felelte, hogy ő elég gazdag mind a két vallásra. Geiza, miután Pannonhalmán a maig fenálló monostor építését megkezdette volna, 997-ben végzé életét. István fián kívül három leánya maradt: Judith, I. Boleszló lengyel fejedelem, Gizella, Urseoli Otto, velencei herceg és Sarolta, Aba Sámuel nádor női.

-16-

11. István fejedelem. A kereszténység miatti belháború. II. Silvester pápa.

István. A keresztény jámbor élet nem fért össze soknak nyugtalan, csapongó indulatával, és Istvánt mindjárt uralkodása kezdetén súlyos gondok terhelék. Kupa, somogyi vezér a főhatalmat, az ősi vallás rendithetlen pártolása által, számos néppel fellázadva, akarta magához ragadni. De István is haladék nélkül összevonván seregét, még azon fogadást tevő, hogy ha szerencsés leend az ütközetben, a somogyi dézsmát a pannonhalmi monostornak ajándékozza. Kupa az ütközetben Veszprémnél megöletvén, a lázzadók engedelmségre kényszerítettek, és a keresztény hit az egész országban elterjedt, minek következtében István tíz püspökséget alapított, azokat az esztergomi érsek hatalma alá rendelvén.

-17-

Ily hathatós előmunkálatok után Astrikot, a pannonhalmi apátot, II. Silvester pápához küldötte, hogy a magyar nemzetet az anyaszentegyház kebelébe venné be, s adna koronát, melylyel királyi módra megkoronáztassék. A pápa, kérelmei teljesítése fölött, még az apostolság jegyét is, a keresztet, megküldötte, megengedvén, hogy István az ő személyében a magyarországi püspökök felett rendelkezék.

Az ősi vallásról.

A magyarok ősi vallásáról csak igen kevés és homályos tudósítások maradtak reánk, s így azt tisztán meghatározni még eddig egy történetírónak sem sikerült. A legújabb időkben nagy érdemeket szerzett e tárgyban tudós Ipolyi Árnold „Magyar Mythologia“ munkájával.

-18-

A perzsák, kik az ó korban Azsiában igen elhatalmaskodtak, aligha nem terjesztették vallásukat is; a mit őseink vallásáról birunk, az nagy részint összeüt a perzsa tűzimádással. Egykorú tudósítás szerint, a magyarok a tüzet, eget, levegőt, vizet és földet imádták. Legalább több istenséget hittek; egy törvény, melyet I. András szerze: „hogy a scytha hitről és a hamis bálványozásról mondjanak le“ eléggé bizonyítja. A perzsák szerint ők is jó és rossz daemonokat (lelkeket) hittek. Az Isten - e szó is aligha nem a perzsa izdan-tól származik - azon jó lényt jelenté, ki mindeneket teremté. A rossz lény ismét a perzsa ahrimán után ármányos-nak - régenten arimánios - nevezteték; egyébiránt a mostani ördög, a régi magyar nyelvben urdung volt. A lélek halhatatlansága nem volt ösmeretlen előttök. A lélek nevezet annyit tesz, mint a leheletnek (Istennek) teremtménye. Az örök boldogság helye menny volt, mert a földi életen kell átmenni az örökké tartó boldogságba. Azonban ezen boldogságról való képzetök egészen földi életmódjuktól eredt: szünteleni szerencsés vadászat, mindig kedvező halászat, derék paripák, számtalan szarvas marha, szeszes italok bőségben, győzelmeik ünneplése, ivadékaik csatáiban való részvétel voltak az örömeik, melyeket a csillagok felett elérni reménylettek. - Hitték-e a jövő kárhozatot, az bizonytalan; a pokol nevezet későbbi eredetű.

Vallási szertartásaikat az áldomás és áldozat tevő. Az áldomást, mely vendégeskedésből állott, vállalatjaik szerencsés kimenetelekor tarták; ezért szokás még most is honunknak több vidékein, főképen adásvevés végeztével, áldomást inni. - Az áldozatra marháikat ölék le, s azután azzal vendégséget ütöttek; legkedvesebb volt előttök a lóhus. Ezen áldozatokat kutaknál, fáknál, szikláknál tartották. Papjaik Táltos nevet viseltek, kik lovaikból a jövőt fejtegették. Innen emlékezetesek maig is a tátos lovak. - A házasulandó férjfinak vásárolni kellett nőjét a szülőktől, azért mondják még most is: eladó leány. Halotti szertartásaikról alig tudunk egyebet, mint hogy folyók mellé szerettek temetkezni, s a halottnak atyafiai, baráti többször meglátogatták a sirt, és ott vendégséget tartván, dalokat énekeltek az elhunytak emlékére.

-19-

Magyarország az Árpádházból származott királyok alatt.

1000-1301.

-20-

Szent István.
1000-1038 = 38 esztendeig.

12. Szent István királylyá koronáztatik. Háború a császárral. Imre herceg halála. Az árpádveri hercegek kibujdosása.

Naponkint új tagokat nyert az anyaszentegyház a magyarok közt, s így lőn, hogy Augusztus 15-én épen 1000. esztendőben az országnak majd valamennyi nagyai hit- és szeretetben egyesülvén, Esztergomba gyűltek, az első koronás magyar királynak hódolataikat tenni. Csak kevesen ragaszkodtak már az ősi pogánysághoz, és nem is volt erejük az új hit terjedését gátolni. Leghatalmasabb volt még köztök az ifjabb Gyula, erdélyi helytartó, de 1002. esztendőben István őt is fegyverrel megtörte, és feleségével, gyermekeivel elfogva, Magyarországra hozta, Erdélyt pedig Magyarországgal szorosabban összekapcsolta s benne püspökséget alapított. Keán, a bolgárok fejedelme is, ki Gyulának segedelmére jött, a hadban elesvén, a csend helyre állott és Magyarország szerencsés jövődjének nézett elébe, mert István hathatós törvényekkel és rendelkezésekkel iparkodott népét boldogítani.

-21-

Az országot vármegyékre osztá; a király és nemesség jogait meghatározta. Számtalan templomokat, sz. Benedek szerzeteseinek több monostort, s három apácaklastromot építtetett, és királyi bőkezűséggel gazdagította azokat. A püspököknek kiterjedt fekvő jószágokat s a megyékben termő gabonák tizedét ajándékozta. A nevelés ügye sem kerülé ki a gondos király figyelmét, és az akkori időhöz képest több iskolákat alapított, melyekben ugyan csak latin imádságokat és énekeket tanultak; mert a papok, kik közül István főtanácsosait választá, külföldről jővén, a magyar nyelvet kellőképen nem beszélték, maga István is jártasabb volt a latin és görög nyelvben.

Országá boldogságának alapját letévén, hogy azt állandóvá tehesse, fő gondját utódjának, Imre herceg, egyetlen fiának nevelésére fordította. Mindenekelőtt a keresztény hit szeretetére és előmozdítására ösztönte, azután pedig hű magyarjait ajánlá neki, mondván: „azok legyenek neked, kedves fiam, atyáid, testvéreid, azokon harag, kevélység és irigység nélkül békeségesen, alázatosan, szeliden uralkodjál!” - Jámbor, ájtatos életével István nem csak fiának, de az egész országnak például szolgált. Éjjeket töltött a buzgó imádságban és olyankor ismeretlenül alamizsnát osztogatott a szegényeknek, kik gyakran méltatlanul viselék magokat, de a szent király szeliden és alázatosan tűrte azt, a kegyes idvezítőt tartván szeméi előtt, ki még többet szenvedett az emberiség javáért.

-22-

Azonban háború ütött ki, mert II. Konrád császár azon ürügy alatt, hogy követe át nem bocsátatott az országon, Magyarország szélén pusztítgatott, de visszaveretvén, 1031. békességre kényszerítetett.

A győzelem örömeit Imre herceg halála szakítá meg, mi mind a királyt, mind a népet keserű búval töltötte el. István a mély fájdalommal nem bírván, nagy betegségbe esett, és egyre növekedett aggodalma a következő király iránt. Négy rokonvérű herceg volt még életben. Vazul, Geiza fejedelem Mihály testvérenek fia; Mihály második fia László, már meghalt, de három fiai: András, Béla és Leventa életben voltak. Mert a még Álmosnak tett fogadás szerint Vazul illetve a királyság, kit István könnyelmű élete miatt a nyitrai várban fogva tartatott. Magához hivatá tehát őt, de az udvarnak hatalmas emberei, többnyire jövevények, egyetértvén a királynéval, ki szinte külföldi volt s a magyar hercegeknek nem barátja, oly bünt követtek el, mely sz. Istvánt keserű könyhullatásokra fakasztotta, és még ma is megborzasztja a hazafiui érzésű embert. A király követével a királyné is Nyitrára szalasztotta embereit, kik előbb érvén oda, Vazulnak szemeit kiszurák, és füleibe forró ólmot öntöttek. Szent István ily nyomorult állapotban látván atyafiát, igen elkeseredett, és betegsége miatt a vétkeseket meg nem büntethette, sőt László fiait is féltvén, azt tanácsolta nekik, futnának ki az országból. Ők tehát a király tanácsát követvén, Csehországba menekültek, hanem ismét Lengyelországba vették magokat. Ily bús körülmények közt, hogy halála után az országot veszélyes viszálykodásoktól megóvjá, Gizela hugának fiát, Pétert, ki már azelőtt seregeinek fővezére volt, utána következő királynak nevezte.

-23-

13. A király élete elleni merénylet; sz. István halála.

Az idegennek trónra emeltetése által István sok előkelő urnak indulatjait fellázítá, kik közül négyen István meggyilkolására összeesküdtek; gonosz tervük azonban nem sikerült, mert midőn egyikök estve titkon a király hálószobájába lopódzék, a kardot elejtvén; a király a zörrenésre fölébredt, mire a gyilkos megijedvén, a király lábaihoz borult és bocsánatért esdekelvén, az árulást fölfedezte. Ez ugyan bocsánatot nyert, de büntársai életökkel lakoltak.

István egészségét naponkint fogyni érezvén, magához hivatá a püspököket és a főurakat, hathatósan intette őket, hogy a szent hittől el ne pártoljanak, az igazságot és egyetértést tartsák fel, és miután Magyarországot az Isten anyja pártfogásába ajánlotta volna, Augusztus 15-kén 1038. nagy boldogasszony napján végzé be ájtatos életét; eltemettetett Fehérvárott. Szent László uralkodása alatt 1083-ban VII. Gergely pápa Istvánt Imre fiával együtt a szentek sorába iqtatta.

-24-

Péter és Aba Sámuel.
1038-1046 = 8 esztendeig.

14. Péter király nemzetellenes országlása, a miért a trónról letétetik.

Péter, ki az olaszok valamennyi vétkeiben, de egy erőnyében sem tüntet ki magát, csak kevés ideig dühöngött a trónon, mert keményen és kevélyen parancsolt. Seböst, a Vazul megnyomorítóját, udvarába híván, kegyekkel tetézte; az özvegy királynét, kinek, István rendelete szerint, a kormányban vele osztoznia kell vala, egy várba zárátá; az ország nagyait megvetette, a főhivatalokra idegeneket, olaszokat és németeket emelt; midőn pedig e fölött panaszaikat előadták neki, azt felelé: „ha élek, annyi sok idegennel töltöm be az országot, miként a magyaroknak sem föld, sem hivatal nem marad. Szenvedjete!” - Ily elégtételt nyervén panaszaikra, a magyar főurak és nemesek nem türhetvén az ily méltatlan bánásmódot, a püspökök tanácsára összegyülvén, Aba nádort, sz. István Sarolta hugának férjét, királynak választották.

15. Aba országlása, Csanádon elkövetett kegyetlensége; kivégeztetése.

Aba Sámuel. Sámuel legottan tetemes sereget gyűjtött, és Pétert megtámadni szándékozott, ki elégtelennek látván magát a védelemre, Henrik császárhoz futott. Most nyerék a gonoszok jutalmukat a Vazulon elkövetett istentelenségért. Buda, a nemzetnek halálos ellensége, Péter tanácsosa, összevagdaltatott, két fia megvakítatott; egyiknek, ki Vazul szemeit kitolta, kezei, lábai összetörtettek, némelyek agyonköveztettek, mások más kínok közt haltak el. Azonban Henrik fegyveres erővel akarta Pétert a trónra visszahelyezni, de Sámuel ajándékokkal és nagy ígérekkel kiengesztelte, hanem mivel ígéreteit nem teljesíthet, s a főurakon és nemeseken kegyetlenkedék, - Csanádon ötven főnemet akasztatott fel - a nemzet is elidegenülvén tőle, már az országba hatott Henrik seregéhez csatolta magát. Győr körül megütköztek, hol Sámuel futásnak eredt, de elfogták, és Péter, miután őt Henrik Fehérvárott ismét a trónra emelé, fejét vétette.

-25-

16. Péter ismét a trónra jutván az országot a német császárnak hűbérül adja. András herceg Russiából meghivatik.

Igy jutott Péter 1044-ben ismét a királyi székre, hanem előbbi viszontagságain csak annyit okult, miszerint gonosz viseletének és feslett erkölceinek a magyarok ezután is aligha fognak hódolni, minélfogva ő nem elég biztosan ül a királyi széken, hogy tehát magát biztosítsa, Magyarországot a császár főurasága alá akará juttatni, a miért is a következő évben a császárt Fehérvárra meghívta, hol Magyarországot egy aranyos dárdával, térdelve, átadta neki a magyarok és sok németek előtt. - Péternek ezen cselekedete annyira fölingerlé a magyarokat, hogy Csanádon összegyülvén, követeket küldöttek Russiába Andrásához, hogy egész Magyarország hiven várja őket, mire András csakugyan meg is érkezett.

-26-

I. András.

1046-1061 = 15 esztendeig.

17. A kereszténység elleni fölindulás; kegyetlenségek. Péter megvakítatik. Béla herceg az országba jó.

Sokkal szomorúbb volt Magyarország helyzete, hogy sem képzelhette András, mert a magyarok nem csak a királyok ellen voltak fölingerülve, hanem azok kegyetlenségeiket, igen hibásan, a kereszténységnek tulajdonították, és így dühöngve kijelentették Andrásnak, miszerint mindaddig nem fognak Péter ellen küzdeni, míg a kereszténység eltörlését meg nem ígéri, és a pusztítást meg nem engedi. - András kénytelen volt e kívánságnak engedni. Borasztó jeleneteknek volt most a haza kitéve, iszonyu lármával: „veszszenek a papok, veszszenek a németek és olaszok, veszszenek el Péter emlékezete örökre és azután!” rohantak a keresztényekre, rémitő gyilkolásokat vivén végbe. Ekkor taszítatott le sz. Gellért csanádi püspök is a Buda melletti sziklákról, melyek mai napig is e buzgó hazafi s ájtatos pap nevét viselik. Péter ismét Ausztriába akart menekülni, de az igazságos boszú Mosony vidékén utóléré, itt elfogatott és szemei kiszúráttak. A vak Péter előtt megnyíltak Fehérvár kapui, hol még azon év folytában meghalozott.

Lecsilapodván a zürzavar, András 1046-ban megkoronáztatott, és most fő gondja volt a kereszténység visszaállítása, mi végre királyi tekintetét használván, legottan fővesztési büntetés alatt parancsolá az ősi pogányság elhagyását, és sz. István törvényeit ismét erőbe hozta, mire kívánt csend nyugvék az országon. - Leventa elhalt.

-27-

Béla, másik testvére, még mindig Lengyelországban volt, mert oda vetődvén a pomeraniai herceget párviadalban meggyőzte, mire Micislo lengyel fejedelemtől leányát és vele jegyajándékkal a pomeraniai adójövedelmet nyerte. András király Béla öcscsét ily tartalmú levéllel hitta meg honába (1048.): „Mi, kik hajdan együtt szenvedtünk szükségét és nyomoruságot, kérünk téged, kedves atyámfia, ne késsél hozzánk jöni, hogy most együtt örüljünk és birjuk az ország javait. Mert nincsen örökösem, sem kívüléd más testvérem; te légy örökösem, te országolj utánam.” - Haza tért tehát Béla s András az ország harmadrészét neki engedte át. Az ország ezen első feldarabolása számos belviszályok fő forrása gyanánt tekinthető, mert a főhatalom feldarabolása a király és hercegek közt, utóbb mintegy rendszabálylá látszott válni.

18. Kül- és belháboru. András halála.

Hív és hasznos szolgálatára volt azután Béla a királynak, midőn III. Henrik császár Péter halálát megboszulandó, az országot több ízben megtámadni merészle. 1052-ben maga szállotta meg Pozsont, de Zothmund, Henrik eleséges hajóit igen ügyesen a Duna alatt kifurván, kénytelen volt a békepontokat elfogadni, melyek közt az is foglaltatott, hogy Péter által neki ajánlott magyarországi jogáról lemond; a béke megerősítésére leányát Salamonnak, Béla bejövetele után született, András fiának eljegyzé.

-28-

A szerencsésen végzett külfáborút nem sokára belső forrongás követé, mert Andrásnak fia születvén, noha Bélát Lengyelországból az utána való uralkodásra hitta meg, a hét éves Salamont még is megkoronáztatá, mit Béla sem ellenzett, és az egyetértés nem bomlott meg a testvérek közt, de némely rossz akarók egymás ellen forralt incselkedések gyanujával töltötték el őket. – András bizonyos kívánt lenni, s e végre Bélát egyszer magához rendelte. A király pamlagra dülve fogadta testvérét, előtte egy szőnyegen a korona és egy kard feküdt – a királyság és hercegség jelképei – „válaszd a kettő közül, a melyik tetszik!” mondá a király. A szobában poroszlók voltak elrejtve, kik Bélát, ha ő a koronát választaná, meggyilkolják. Béla értesítve volt a feje fölött forgó veszélyről, és elég szemes volt a kardot választani. András örömében átkarolta öccsét; de kinek a gyanú eltölté egyszer mellét, nem könnyen lesz az őszinte és tiszta érzésü; így járt Béla is. András ismét fölingereltetvén, új cselt szőtt ellene, hanem Béla is Boleszlótól segedelmet nyervén, táborba szállott a két testvér. András az ütközetben lováról leesvén, agyon gázoltatott. 1061. Eltemettetett Tihanyban, az általa épített kolostorban. Salamon sógorához, IV. Henrikhez menekült Németországba.

I Béla.

1061-1063 = 2 esztendeig.

19. Béla jeles uralkodása; a pogány vallás örökre kiirtatik; véletlen halála.

Béla rövid uralkodása jeles tettekkel diszlik, melyek valamint a hon javát tetemesen előmozdíták, úgy nagy elméjének, bő tapasztalásának és emberösmeretének szép tanujelei. A királyságra jutván, minden gondját arra fordította, hogy a nemzet hajlamát megnyerje. E végből sok váموkat és adókat eltörölt, a népet állandó lakhelyre szoktatta s az által a földmívelést, mely még kevesek által üzetett, terjesztette; ezüst pénzt veretett, mi által az adásvevést megkönnyebbitette; mindennek árát megszabta, és a rendes vásárokat is behozta. Tudta ő, hogy a kereskedés fő rugó az ország mívelésére. A pogány vallást örökre kiirtotta, mert midőn számtalan sokaság sürgette volna az ősi vallás visszahozását, három napra halasztá feleletét, mely idő alatt sereget gyűjte össze, és a vést nem sejdítő tömegre ütvén, vezéreiket levágván, a békétleneket szétverte. Még Salamon ellen is biztossá akarván magát tenni, Dömösre országgyűlést hirdetett, hol a királyi szék leomlása, vagy a ház összedülése által agyonzúzatott. (1063.). Tetemei Szegszárdra vitettek. Három fia maradt: Geiza, László és Lambert.

-29-

Salamon.

1063-1074 = 11 esztendeig.

20. Salamon másodsori koronáztatása. A hercegekkel való viszály.

Salamon csak azon föltétel alatt emeltetett a trónra, hogy Béla fiai az ország harmadrészét hercegi címmel birandják. Geiza ekkor mutatá ki tiszta honszeretetét, mert a nemzet őt akará királyának vallani, ő azonban tudván, hogy az által az ország pártokra szakadna és Salamon sógorától is, a császártól, segítenék, készebb volt a koronáról lemondani, mint sem a nemzetet külső és belső háborúk által fogyasztatni látni, hív és engedelmes maradt tehát koronás fejedelmének, ki Pécssett ismét megkoronáztatott, testvéreivel együtt. Azonban Vid, bácsi főispán, az ifju király gonoszlelkü, nagyravágyó tanácsosa, mindaddig fondorkodék, míg az egységet megháborította. Salamon megtagadta a hercegektől az ígért részt, mit azok erővel is készek voltak kicsikarni. A fegyvert csak a püspökök közbenjárására tevék le, mely szerint Geiza Magyarország harmadrészét hercegi címmel megnyerte.

-30-

21. Salamon kül- és belháborúi; ez utóbbiban trónját veszti.

Hasznos volt Salamonra nézve a kibékülés, mert ezen atyafiai vitézségének köszönheti a horvátokon, morvákon és kúnokon nyert győzedelmeit. Meggyőzték helyette a görögöket, bolgárokat és besenyőket; Belgrádot három hónapig ostromolták, midőn egy fogoly magyar leány a várost több helyen felgyujtván, az innét támadt zavarban a hercegek a városba törtek és elfoglalták. Niketás görög vezér őrsége maradványával a fellegvárba vonult, de miután Geiza neki és seregének szabad kiköltözést ígért, a várat is feladta, s magát Geiza ótalmába ajánlotta. – A nyert zsákmány elosztásánál új viszálykodások támadtak a király és hercegek között; Vid tanácsára ugyan is Salamon a foglyokat elosztatni kívánta, Geiza azonban adott szavánál fogva, azok szabadon bocsátását sürgeté, a miért a király őt a többi martalék elosztásánál rövidítette meg. Midőn pedig a következő évben Dukas Mihály, görög császár, Geizának a Niketás és katonáinak pártfogásáért egyéb drága ajándékok közt egy arany koronát küldött (ez utóbb a sz. Istvánéval összekapcsoltatván, mind maig alsóbb részét teszi a magyar koronának), az álnok Vid nem szünt meg a királyt istentelen tanácsaival ostromolni, miért végre csakugyan megegyezett rokonai meggyilkoltatásában, kik hirt kapván a fejük felett forgó veszélyről, életüket biztosítandók, sereget gyűjtöttek, s a királyt Cinkótánál meggyőzvén, kiszorították az országból; Vid, a polgárháború élesztője, mint gonosz tervének martaléka az ütközetben elveszett 1074-ben.

-31-

I. Geiza.

1074-1077 = 3 esztendeig.

22. Geiza rövid országlása.

A szelid indulatú Geiza nem akarta Salamont a koronától megfosztani, és csak a nemzet hathatós kéréseire vállalta el a királyságot. Még azután is hajlandó volt visszaadni Salamonnak a koronát, kit IV. Henrik császár és VII. Gergely pápa minden módon ajánlottak a magyaroknak. De ezen nemes viseleteért annál inkább ragaszkodott hozzá a nemzet. Talán meg is lett volna Salamonnal az egyezés, ha Geizát a hozzá igen hajló magyaroktól el nem ragadja a halál 1077-ben. Kálmán és Álmos fiaikat hagyta maga után.

-32-

Szent László.

1077-1095 = 18 esztendeig.

23. László nagylelkűsége. Országgyűlés; a tolvajok elleni törvények. I. István a szentek sorába iktattatik.

László, a meghalt király testvére, csinos külseje, tiszta vallásossága, szigorú igazságszeretete és hajthatlan bátorsága és vitézsége által már régen meghódította a magyarok szívét, kik most királyokul üdvözlék. László azonban nem akarja a királyságot mindaddig elfogadni, míg Salamon, szinte törvényszerűleg koronázott király, arról önkényt le nem mond. Salamon is megilletődék e nagylelkűsége, és nem volt ellene László megkoronáztatásának, de kikötötte, hogy királyi címét megtarthassa, és királyi méltóságához illő jövedelemmel elláttassék. László tehát megkoronáztatott, hanem Salamon nem sokára megbánta ígéretét, s a király élete ellen áskálódott, a miért is elfogatóván, a visegrádi várba zárattott, mire László az ország állapotát vevén gondjai alá, Pannonhalmára országgyűlést hívott össze, hol a közigazgatás, a polgári és büntető igazság kiszolgáltatás ügyében több üdvös törvények alkottattak. Felettebb bélyegzők az akkori magyarok erkölcsi viseletére a tolvajok iránt hozott rendeletek; ugyan is, hogy a tolvaj, bár mely rendből való, még akkor se mentessék fel a büntetés alól, ha a károsodottal kiegyezkedett volna is; a tetten ért tolvaj, ki tíz fillérnél nagyobb értékű jószágot orzolt el, halállal bünhődjék; kisebb értékű lopásokért szemvesztéssel, a legcsekélyebbekért, ha a tolvaj szolga, orrcsonkítással lakoljon. A nemes a lopott jószágot tizenkétszeresen tartozék megtéríteni, s még egy ökörben marasztaltassék el, stb.

-33-

Nagy nemzeti ünnepet tartott az ország 1083-ban, midőn István király és fia, Imre herceg testeik koporsóikból fölvétettek. Ily napon lehetetlen volt Lászlónak rokonát börtönben tartani. Salamon tehát szabadon bocsátatték; ő pedig külsegítséget nyervén, haddal támadta meg Lászlót, melyben életét veszté; mások szerint pedig a had szerencsétlen kimenetele után P o l á b a , Isztria fővárosába vonult, hol remete életet élvén, bűnbánatban mult ki.

24. Horvátország Magyarországhoz kapcsolatik. László háborúi és halála.

1089 táján Horvátországban Zvoimir fejedelem, ki nőül László testvérét Ilonát bírta, meghalván, a kiűtött belzavarok lecsillapítására Ilona több főrendüekkel Lászlót hívta meg, ki csak hamar megjelenvén, ott a lázangókat legyőzte, s Horvátországot Magyarországhoz kapcsolta; a kereszténység megszilárdítására a zágrábi püspökséget alapította, s Álmos vezért, Geiza fiát, kormányzóul ott hagyván, visszajött Magyarországra, hol a kúnokat, kik K u t e s k vezérlete alatt az országot pusztítani merészleék, szétveré, az elfogottakat pedig keresztényekké tévé. Midőn László ezután a tengerparti városok bevételeire készült volna, a kúnok még nagyobb haddal törtek az országba, és azt tüzzel vassal pusztították. László azonban ott termett, a királyi vérszínű zászlót maga ragadta kezébe, s a sokkal számosabb ellenségen fényes diadalt nyert. A foglyoknak csak szolgaság és a keresztény hit fölvétele maradt választásul, mire azok megkeresztelkedvén, a Tisza és Zagyva közt, a mai Jászságban telepítettek meg. - 1092-ben Szabolcson országgyűlést tartott.

-34-

A jövő évben már ismét táborba szállott, mert Ulászló lengyel fejedelem által segítségül hivatott fel az oroszok ellen, kik a kúnokat Magyarország pusztítására nógatván, szabadon átbocsátották országukon. László a mint Galliciába ért, a fejedelem annyira megrettent, hogy harcba sem ereszkedvén, magát László pártfogása és főúri hatalma alá vetette, mire László nagylelkűen a fejedelmet tartományá birtokában meghagyta, hanem Galliciára a magyar korona jogát megalapította.

László jámbor és igazságos uralkodásának dicsősége a külföldre is kihatott. Így történt, hogy a németek a császársággal is megkinálták, mit ő el nem fogadott, teljes erejével Magyarországnak kívánván élni; az egyesült európai fejedelmek őt érdemesíték a keresztiesek fővezérségére, mely dicsőségben már nem részesülhetett, mert midőn némely hercegi atyafiak között támadt egyenetlenségek eligazítására Csehországba menne, Nyitrán 1095-ben meghalt. Eltemettetett Nagyváradon. Fiai nem maradtak. A magyar nemzet három évig gyászolta nagy és szent királyát.

Kálmán.

1095-1114 = 19 esztendeig.

25. Kálmán testalkata. A kereszties hadak. Horvát-Dalmát ügyek.

Kálmán, I. Geiza idősb fia, követé sz. Lászlót az uralkodásban; teste hibáit, mert púpos és sánta volt, szellemi ébredése és hasonlíthatlan elméleti tehetségei pótolták ki; széles tudományáról és világos műveltségéről közönségesen könyves Kálmánnak neveztetett. – Mindjárt országlásának kezdetén a keresztésekkel gyűlt meg a baja. Nagy divatban volt ugyan is ekkor Jeruzsálembé, a szent földre való búcsujárás, mely földek a törökök birtokában voltak, kiktől az ájtatos, néha dologkerülő, zarándokok sokat szenvedtek. A visszatértek rémitő színekkel festék az ott lakó keresztények állapotát, különösen Péter, amienszi francia remete megjövén Jeruzsálemből, rávette II. Orbán pápát, hogy minden fejedelmeket és népeket hadra gyulasztana a szent földnek elfoglalására. Péter azalatt járt kelt, futkosott tartományról tartományra s bátorított mindenkit. Sőt azt állította, hogy Krisztus, megjelenvén neki, indítá e követségre. Így hitegeté az együgyű és buta embereket. Számtalan nép csődült össze, de a nagyobb rész csavargókból, munkakerülőkből állott, kik mindenütt iszonyú pusztításokat és rablásokat vittek véghez.

Kálmán, miután látta volna a keresztések indulatát, azoknak meg nem engedte az országon való átköltözést, s midőn azok erővel berontottak, és szokott módjok szerint prédáltak, derekasan megverte és szétűzte. Ellenben azokat, kik békeségesen viselték magokat, becsülettel át bocsátotta az országon. – 1102-ben a zenebonáskodó horvátokat minden vérontás nélkül lecsendesítette. Dalmátiát Magyarországhoz kapcsolta.

26. Kálmán nevezetes törvényei. A tarcali országgyűlés. Az Álmos hercegen elkövetett kegyetlenség.

Kálmán törvényeivel bizonyította be felvilágosodott tudományát és bölcsességét. A boszorkányokról való pöröket egészen eltiltotta, melyek az akkori babonás időkben számtalan ártatlanok életét emészték fel. A tüzes vas és forró víz általi elítélteket a püspöki székekhez és némely nagy prépostságokhoz rendelte. – A Tarcalon tartott országgyűlésen alkotott törvényeket magyar nyelven szerkezteté, hanem, fájdalom! annak csak latin fordítása maradt fel.

Dicsőséges vala Kálmán országlása, de azt élte estvéjén egy iszonyú tettel fertőzteté meg. Félvén ugyan is, hogy testvére Álmos, ki külföldön segítséget keresett, hogy Horvátországot magának megszerezhesse, az ő halála után még a magyar koronát is magához ragadná, őt, Béla öt éves fiával együtt, megfogatá és szemeiket kiszurató, sőt halálos ágyán még megöletni is rendelte. – Világos példa ez ismét, hogy a földi javak a legbölcsebb embert is legutálatosabb vétkekre csábíthatják. – Kálmán ezen tette után kínos fejfájás közt 1114. elején meghalt, István fiát hagyva maga után.

II. István.

1114-1131 = 17 esztendeig.

27. István elbizakodása. Háborúk; Jadra és a Dalmát szigetek elvesznek.

István, atyja halála után, mint tizenhárom éves ifjú jutott a trónra; ő senki tanácsát sem akará elfogadni, magától pedig épen nem volt képes atyja bölcsességével uralkodni. A magyaroknak királyuk iránti határtalan tisztelete, az uralkodás hatalmas érettlen kezek közt elvakíták őt, s makacs és igen elbizakodott lett: bölcsnek mondá magát mint Salamon, bátornak mint Dávid, erősnek mint Sámson, mi épen nem volt, így tehát az ország kül- és belállapotának meg kellett változnia. – Mindjárt országlása kezdetén fegyverre kénytelenítetett szólítani a nemzetet; mert a velenceiek, kiktől Kálmán Dalmátiát elfoglalta, s fegyvere által félelemben tudta tartani, most a fiatal királynak gyöngeségét hasznukra fordították, Dalmátiát, Horvátország kikötőivel együtt visszafoglalták; de Jádrát és a szigeteket kivéve, visszanyerte azt István, és öt évi békeségre lépett velök, mire Ausztriát támadta meg, mely háború következtében Magyarország sokat szenvedett. A tüzes vérű király még ezután sem hagyta nyugodni fegyvereit, táborát, Jaroslaw lodomeriai fejedelmet segitendő, Oroszországba is átvitte, hol midőn Kiowot megszállotta volna, több főnemesek az egész táborat fellázták, hogy miért ontanak ők vértet más idegen nemzetért. István tehát kénytelen volt haza térni, hol azután kemény boszút állott azon nagyokon, kik külföldön megtagadták az engedelmisséget. Nevezetes István uralkodásából, hogy 1124-ben a kúnokat a Tisza és Duna közt azon a földön, mely maig Kis-Kúnságnak nevezetik, megtelepítette.

Minekutána több évi házasságából gyermek nélkül látná magát, súlyos aggodás lepte meg az örökös miatt, és csak ekkor tudósították, hogy Béla, Álmos fia, a pécsváradai monostorban él, kit azonnal magához hivatott és megkoronáztatott. Halálához közeledvén, szerzetes ruhába öltözött s élte virágában halt el 1131-ben.

II. vagy vak Béla.

1131-1141 = 10 esztendeig.

28. Az aradi országgyűlés. Borich herceg. Béla halála.

Vak Béla csak nevét viselte a királynak, mert helyette nője, a férjfias elszántságú Ilona uralkodott. István halála után azonnal Aradra országgyűlést hirdetett, hol midőn a vak király a rendekkel tanácskoznék, belépett Ilona négy fiával, és keservesen elpanaszolván férjének vakságát, dühös szánakozást gerjesztett az egybegyűlt rendekben, kik iszonyú boszút állottak mindazokon, kik tizenkilenc év előtt e tettben részt vettek.

Bélára és az egész országra szomorú következtést hozott e keménység, mert a megbüntetett családok tagjai Oroszországba futottak, Borich herceget, ki magát Kálmán fiának lenni állítja, a királysággal megkínálni. Így ismét polgárháború dúl az országot, míg végre Béla részére dült el a had kimenetele. Ekkor Bosznia is szorosabban összekapcsolatott Magyarországgal. – Meghalván 1139-ben Ilona, Béla vaksága kínjait enyhítendő, mértéktelen boritalra adta magát, miből vízbetegségbe esvén, 1141-ben meghalt. Három fia maradt: Geiza, László és István; Álmos még atyja életében halt el.

-39-

II. Geiza.

1141-1161 = 20 esztendeig.

29. Borich- és Wladimirkoval viselt háborúk.

Csendes volt Geiza uralkodásának kezdete, minélfogva el sem mulasztotta a béke áldásai alatt a mesterségeket s a hazai ipart előmozdítani. Látván, miszerint magyarjai inkább születtek a földművelésre és marhatenyésztésre, 1142-ben behívá Németországból a szászokat, s a bányák művelésére Erdélyben megtelepítvén, külön kiváltságokkal megajándékozta őket. Ily hasznos vállalataiban a had lármája háborította meg, mert Borich ismét fegyverhez nyult s az országba tört, a háborúban azonban tulajdon kún katonája által leszúrattott. Geiza ezután le nem tehetta a fegyvert, mert István, testvére, a trónra vágyván, Lászlóval együtt Manuel görög császárhoz mentek segítséget keresni. Geiza azalatt Oroszországban dicsőséggel fordult meg. Sógora, Isiaslaw nagyherceg, egyenletlenségben élt több orosz hercegekkel s Geizától kért és kapott segítséget. Az első segédsereg igen szerencsétlen volt, miért is a másodikat Geiza maga vezette László testvérével Oroszországba, hol Wladimirko, a legfélelmesb ellenfél, megsebesítvén, megfutamodott és követeket küldött Geizához, kik adnák elő, miszerint ő elkövetett hibáit szívéből bánja, hogy Wladimirko Geiza atyját a lengyelek ellen segítette, hogy halálához közeledvén, a király nagylelkűségében bizik, fiát is az ő kegyelmébe ajánlja, csak Isiaslawtól fél. – Ez nem is volt hajlandó a békére, de Geiza azt mondá: „lehetetlen azt megölnöm, ki hibáját megbánja; az ég is megbocsát a töredelmes bűnösnek,” sőt esküvel ígérte: „ha Isiaslaw megszegi a békét, meg fog szünni uralkodni, vagy én veszem el koronámat.” – Be szép példája ez a háladatosságnak és felebaráti szeretetnek! Ekkor volt a második keresztes háború, melyben Magyarország ismét nem vett egyéb részt, a csapongó átköltözés kellemetlenségeinél.

-40-

Geiza, mint szelid király és tartományainak szerencsés védője, harminckét éves korában halt el 1161. István, Béla, Árpád és Geiza fiainak atyja.

III. István.

1161-1173 = 12 esztendeig.

30. Trónvillongások.

István, II. Geizának fia, hogy nagybátyjai áskálódásai ellen magát biztosítsa, megkoronáztatásakor az egész ország adóját három évre elengedte; de Manuel addig háborgatta a magyarokat, míg azok Lászlót, II. Béla fiát, csakugyan megválasztották és megkoronázták.

II. László azonban félévi országlás után kimult, és helyébe István testvére lőn király.

IV. István csak öt hónapig ült, vagy inkább dühöngött a trónon; III. István pártjától tartván, igen kegyetlenül viselé magát, mi által csak elűzetését siettette, mert III. István fölkerelkedvén hiveivel, kiszorította őt az országból. Hiában igyekezett Manuel őt ismét a magyarok nyakára tolni, sőt utóbb maga Manuel is elvált tőle és békeségre lépett III. Istvánnal, kitől csak azt kérte, hogy nevelés végett küldené hozzá Béla testvérét, mert fimagzata nem lévén, őt teendi örökösevé. Mária leányát is eljegyezte Bélával. De miután fia született volna, nem csak az örökséget, de leányát is megtagadta Bélától. Testvérenek ezen viszontagságát szívére vévén a nemesérzésű fiatal – alig huszonhat éves – király, hirtelen meghalt 1173-ban. Gyermekei nem voltak.

-41-

III. Béla.

1173-1196 = 23 esztendeig.

31. Az ország idegenkedése Bélától. Geiza herceg fogsága.

III. István halála után Bélát illette a korona, ki mint már mondatott, a görög császár udvarában neveltetett. Nem örömet hajoltak hozzá a magyarok Manuel miatt, kinél neveltetett; mert a magyarok gyűlölték a görögöket, s most attól tartottak, hogy Béla, görög nevelésénél fogva, görögösen fog Magyarországon uralkodni, és a görög császárnak aláveti magát. Ezen véleményökben még inkább megerősödtek, midőn Manuel esküvel kötelezé Bélát lemondani a görög császárság követelhetéséről, s hogy mind azt, a mi a császárnak hasznára leend, buzgón eszközölni. Az esztergomi érsek Bánfy Lukács attól is tartván, miszerint az ő hitre hajlana, ismételt felszólításokra sem akarta megkoronázni. Az ország ismét pártokra szakadt, hanem Béla magát a kalocsai érsek által – a pápa jóváhagyásával – Fehérvárra megkoronáztatta.

Geiza, ifjabb testvére, még ekkor sem nyugodott, hanem anyja által is buzdítva, kül segítség után nézett, a miért Béla anyját is előbb tisztos őrizet alá, később pedig, saját kívánatára, Görögországba vitette; a szökevény Geizát a cseh fejedelem kiadván, fogságba tétette, hol azután

-42-

32. Béla jótékony országglása. A magyar történet írása.

Béla így megszabadulván vetélytársától, hatalmas kezeibe vette a kormány gyeplőit, s ekkor a nemzet reményét túlhaladta, minthogy mindenben az ország javát és mivelődését buzgott előmozdítani. s így a gyanú s idegenség helyét köztisztélet és szeretet foglalta el. Mindenek előtt a tolvajokat és rablókat, kik a zavaros időben felettébb elszaporodtak, szigorú rendszabályai által kiirtotta. - Minthogy eddig minden nyilvános és magános ügyek csupán szóval tárgyalattak, minden panasz, még a királynak is, személyesen adatott elő a felek által, Béla tehát mindezeket írásba rendelte foglaltatni, s az udvarnál és törvényszékeknél szokásba hozta a könyörgő leveleket. Ekkor állítatott fel a királyi jegyző vagy kancellár fényes hivatala. Igen valószínű, hogy az országbáróságok, milyenek a pohárnoki-, lovász-, ajtónálló-mesteri udvari főtisztségek is, a Konstantinápolyban keleti fényhez szokott Béla által hozattak divatba. A királyok és nemzet történetét névtelen (neve nem tudatik) jegyzője által összeíratta.

33. Háború a velenceiekkel. A Frangepánok. Gallicia a magyar korona főurasága alá kerül.

A velenceiekkel, Dalmátia és a szigetek végett, több háborúkat viselt nem minden szerencse nélkül, a midőn a derék Schinella testvéreket, kik utóbb Frangepán nevet vettek föl, Modrus vármegye örökös főispánságával s összes javaival ajándékozta meg hasznos szolgálataikért. Ezenben a szomszéd Galliciában nagy egyenletlenség volt, s Béla abba keveredvén, András másodszületett fiát akarta azon trónra emelni, de az elfogott Wladimir herceg sátora vásznait szétvágta, kötéllel sodorta és úgy ereszkedett le a várból és szerencsésen elillant. Gallicia aztán hosszú vérontások után a magyar korona főurasága alatt Wladimir birtokában maradt.

-43-

34. A kereszties hadak. Béla halála.

Az akkor (1196.) keletkezett harmadik kereszties háborúban is részt akart venni, de betegsége megátolta; így Imre fiát nevezvén örökösének, András fiának tömérdek kincset hagyott, s atyai átokkal fenyegeté, ha a szent földi háborúban helyette részt nem venne. Most I. Fridrik (Barbarossa) császár vezérlete alatt tisztességesen viselék magokat a keresztiesek, s a császár és Béla becses viszonaajándékokkal tisztelték meg egymást. - Nagy befolyással volt az országra Margit királyné, Fülöp francia király testvére, kit Béla 1186-ban vett feleségül. Ez által az ország szorosabb viszonyba lépett Franciaországgal; ifjaink közül többen a párisi főiskolában tanultak, honnan haza térvén, s főbb hivatalokra emeltetvén, a tudományokat terjesztették. - Béla a szent gothárdi apátságot alapította a cisterci szerzetesek számára. - Béla 1196. halt el az egész hon nem kis szomorúságára, mert érdemeit illően méltányolták.

-44-

Imre.

1196-1204 = 8 esztendeig.

35. Testvér háború. Imre elszántsága s halála.

Imre sem uralkodhatott békeségben, mert fivére, András, uralkodásra vágyván, a kezeiben lévő kincset nem fordította, atyja meghagyása szerint, kereszties hadra, hanem seregeket gyűjtvén, három izben támadta meg Imrét. Midőn a harmadik ütközetben Imre magától többeket elpártolni látta, csak egy rendkívüli, merész cselekedet által, mely lelki elszántságát és ébredtségét bizonyítja, tartá meg a koronát. Látván ugyanis a veszedelmet, veszzőt, vagy némelyek szerint, a királyi pálcát, fogván kezébe, a pártos sereg közepén át ment András sátoráig, hangosan kiáltva: „majd meglátom ki fogja merészleni kezeit ura és királya ellen fölemelni!“ Andrást saját kezeivel megfogta s a táboron, mindenek szemeláttára, kivezeté és Kene várába zárátá. Fogságban maradt András mindaddig, mig Imre erejét fogyni érezvén, őt kiereszté s megkoronázott fiának, Lászlónak, gyámtyjává rendelte. Imre 1204. mult ki.

III. László.

36. László kora halála.

András kezébe jutván a királyi hatalom, a mi után annyira esengett, a királyi címet is igényelte. A haldokló testvér kérései nem indították meg, s az özvegy királynét az árva királyi gyermekkel együtt annyira mellőzte, hogy azok jónak látták Leopold osztrák herceghez menekülni, hol László fél év mulva elhalt, és helyet csinált Andrásnak.

-45-

II. András.

1205-1235 = 30 esztendeig.

37. András szerencsétlen uralkodása. Bánkban. A kereszties hadmenet. Az ország szomorú állapota. Az arany bulla.

Szomorú volt a hazára András uralkodása, ki Gertrud nejeének tanácsára idegeneket emelt a

hivatalokra, nevezetesen a királyné fiatal és igen tanulatlan testvérét, Bertoldot, a horvátországi bánssággal és kalocsai érsekséggel diszesítette, kiról a pápa azt írta Andrásnak: „mi őt mesterek mesterévé tettük, pedig nem érdemes, hogy tanítványok tanítványa legyen,” s oda utasította, hogy menjen előbb Vicencába tanulni. – Ez által egészen elidegenítette magától a magyarokat, s midőn Kálmán fiát Galliciában megkoronáztatná, itthon Bánk nádor, ki a bánsságot Bertoldnak kénytelenítetett átengedni, az önkényes királyné szobájába törvén, őt meggyilkolta. Haza érkezvén András nem a bünösöknek érdemök szerint való megbüntetésén, s a csend helyreállításán igyekezett, hanem új házasságra lépvn, készülteket tön jeruzsálemi útjára. Az atyjától e célra hagyott tömérdek kincset a testvér háborúk elnyelvén, most minden szép, nem szép úton gyűjtötte a költséget; így a veszpremi főtemplomból Gizela koronáját is elvitte. El is ment 1217-ben a Szentföldre. – Ha hallottuk a külföldi keresztések disztelen kicsapongásait, illik megemlékeznünk arról is, hogy a magyar keresztések békével, jó renddel utaztak s mindenütt örömmel és pompával fogadtattak. A királyt püspökök és sok főurak kísérték. A sereget tizezer lovas és az erdélyi szászok képezték, jelen voltak több jeles külföldi fejedelmek is. – Ott, a szent földön, azután több ízben szerencsésen küzdött a törökök ellen, látván, azonban, miszerint az egyesült fejedelmek közt meghasonlás történt, visszatért Magyarországra a nélkül, hogy költséges vállalatának valami hasznát érezhette volna, sőt távolléte alatt itt is elégedetlenség tört ki, s András, hogy az utra fölszedett adósságait könnyebben fizethesse, a népre nagy adót vetett, a templomok és egyházak javait elkobozta, sőt Dénes nádor az e miatt ellenszegülő barátokat meg is verte: az ezüst pénzt megrontotta, az ércbányákat, minden egyéb királyi jövedelmekkel együtt, a zsidóknak bérbe adta, min a magyarok szerfelett megboszankodván, nyilván kijelentették, miként többé nem András, de Béla fiát ösmerik királyuknak, ki szinte kész volt atyja ellen fegyverhez nyúl. E súlyos körülmények közt tartá András a nevezetes 1222-iki országgyűlést. Ekkor szerkesztetett azon igen nevezetes decretum, mely aranybulla név alatt ösmeretes a függő arany pecsét miatt. Ebben András a nemesség jogait helyreállította és megerősítette. Ámde ezen nevezetes decretum sem volt képes csendet szerezni, s András haláláig (1235.) a legszomorúbb állapotban tengett az ország. – Andrásnak Béla, Kálmán, András és István fiai maradtak.

-46-

-47-

IV. Béla.

1235-1270 = 35 esztendeig.

38. Béla erélyes uralkodása. A kúnokat az országba fogadja.

Leirhatlan zavarban hagyta el András az országot, melyre Béla fényesebb napokat vala derítendő, ha épen alatta a legkeményebb csapás nem éri hazánkat. A zürzavar elosztatására férfias elhatározottsággal fogott; mindazokat, kik András alatt az országot megzavarták, különféleképen megbüntette, Dénes nádornak szemeit tolatta ki; továbbá azt parancsolá, hogy az érsek, püspökök és főurakon kívül senki a király jelenlétében leülni ne merészeljen; megújította III. Béla törvényét, mely szerint kéréseit kiki írott levélben adja be, s a fontosabb dolgokat maga elejébe kívánta adni, a csekélyebbeknek elintézését a kancellára bízván; végre az elajándékozott királyi fekvő jószágokat visszaszedte, kivévén azokat, melyek valódi érdemek megjutalmazása végett adattak. E veszteséget sokan türni nem akarván, mindjárt 1236-ban összeesküdtek ellene, s Fridrik osztrák herceget hívták segítségül, ki midőn Magyarországra átkelt volna, Bélától megszaszlatott. – Ezután Béla a tatárok által szoritott kúnokat az országba fogadá azon föltétel alatt, hogy keresztényekké legyenek, Kuthen királyuknak, kinek ő maga lett keresztapja, Pesten adott lakást, a negyvenezernyi családot a vármegyékbe osztá, s a főispánok ítélete alá rendelé.

39. A tatárjárás. A király futása Auszriába s onnan Dalmátiába.

Ezen időszakra esik azon iszonyú tatárjárás, mely Europa több tartományait, de leginkább Magyarországot, annyira, feldúlá, hogy ahoz hasonló pusztítást az egész történet tömött tárában nem találhatni. Maig is azon hit uralkodik felölök a köznép közt, miként azok nem emberek, hanem kutyafejű szörnyetegek voltak. Ázsia belsejéből jött e durva, tudatlan és kegyetlen ellenség. Dsingiskáhn (mindenek ura) volt azon szörnyű nép méltó fejedelme, ki ez egész világon akart nem uralkodni, hanem dühöngni. Fegyvere Azsiában pusztított, fia Oktai, folytatta a világ meghódítását, s nyugot felé haladva Europába is átszállította iszonyu dühét. Oroszországban, noha szabad elmenetelt ígértek a Kiewet védő fejedelemnek, azt még is elfogták, s még más két orosz fejedelemmel, két deszka közé szoritották, s egy vendégségnél pad gyanánt használák. Dimitri azután azt tanácslá, nyomuljanak inkább előbbre, hol majd virágzó országokra fognak akadni. A mongolok követték tanácsát, s egyszerre, elboriták Lengyelországot, Sléziát, Morva- és Magyarországot; Oroszország mindazonáltal nem maradt ment, mert kétszáz esztendeig nyomorgott a mongolok járma alatt; az orosz fejedelmeknek a kengyelt kelle tartani, midőn a mongolok lóra ültek s őket beretválni!

-48-

A szomorú hírre, hogy a mongolok Magyarországnak tartanak, Béla Hederváry Dénes nádort Mármarosba küldé az utakat védeni. A szörnyű ellenség ötszázezerre ment; dühösen áttörtek a Kárpátokon s az ország szívébe nyomultak. Ép lakhely nem maradt utánok; tűz és vas emésztett föl mindent, a mi eleven volt, kardra hányatott. A nádor éjjel nappal lovagolt, a királynak a vést hirül adni. A nádor megérkezte után három napra Pesten voltak; a király nem akart még megütközni. Vácon a nép a templomba menekült, s erősen védte magát sok idegenekkel; valamennyien tűz prédájává lőnek. Így jutottak Pestre 1241-ben Batu vezérlete alatt. A magyarok közül sokan a kúnokat vélték e szerencsétlenség indító okának, a miért Kuthent,

-49-

leginkább Fridrik eszközzésére, ki a magyar trónra vágyván, az inséget öregbíteni szinte Pesten volt, meggyilkolták, mire a kúnok felbőszülve a tatárokhoz csatlakoztak, s velük együtt pusztíták új hazájokat. Béla Kálmán öccsével elejökbe ment; a mohi pusztán Borsód vármegyében, a Sajónál találkoztak, de meggyőzetvén, csak futás által menthették meg életüket. Kálmán sebjeiben elhalt. A gyilkolás iszonyu volt; két napi útra feküdtek a holttetemek, köztök az esztergomi, kalocsai érsekek sok püspökökkel és főurakkal. Béla király igen vitézül viselte magát. Midőn egy tüzes csatában egy mongol agyon akará vágni, Detrik, Mohol fia veté magát a csapás alá s királyáért halt. Béla, látván a nagy veszteséget s kikerülhetlen veszét, futásnak eredt; az ellenség utána. Egy Ádám nevű lengyel elejökbe ugrott s egy karját veszté oda; a királyt még mindig űzték, s Ivánka, látván, hogy a király lova kifáradt, saját lovát adta alá, midőn pedig az is kifáradt volna, Rugács ajánlá lovát, és ezzel menekült meg Béla üldözői elől. Rugács a halottak közé veté magát, és így kerülte ki a halált. A szerencsétlen király Austriába vette magát, Fridriktől, kihez már előbb küldé feleségét fiával együtt, segítséget reménylven; de Fridrik megfosztván őt maradt kevés kincsétől országából kitiltotta. Csak bujdosva jutott Dalmátiába, hol Frangepán családja és Szubich méltán fogadák a szerencsétlen királyt néhány híveivel együtt, de mintha a szerencsétlenség nem lett volna kimerítve, Bélát, mint atyát is súlyos csapás érte; két virágzó leányát temette itt el.

-50-

Most minden ellentállás nélkül dúlták a tatárok az országot. Kevés nap múlva a mohi ütközet után Batu ismét Pesten volt. Százezer ember egy nap halt itt meg; rendbe állíták őket nem s kor különbség nélkül s úgy dőfék gyilkait sziveikbe. A gyermekek a fogoly gyermekeken tanulták az öldöklést; dicséretet nyert, ki egy vágásra ölé meg a kis keresztényt. Miután Pestet vagyonaiból egészen kifosztották s lakosaiból kipusztították, megértvén a honi zavarokat, visszatakarodtak 1242-ben.

40. Béla visszatér az országba, s azután Fridriken boszút áll; a tatárokon fényes győzelmet nyer.

Visszajött ezután Béla is, de könyes szemekkel látta virágzó városainak és faluinak dűledékeit; az egész ország lakatlannak látszék. Csak bajjal lehetett az erdőbe és barlangokba menekült csekély számú lakosokat összegyűjteni; a szomszéd tartományokból tehát új gyarmatokat telepített, az elpusztult várakat, városokat; templomokat fölépítette, az uravesztett földeket az új lakosok közt elosztotta, s így lassan lassan iparkodott országát helyreállítani; ekkor ismét éhség támadt; a farkasok annyira elszaporodtak, hogy a fegyveres embert is megtámadták.

-51-

A velenceiek az ország mostoha állapotát hasznukra fordítván, Dalmátiába törtek és Zárát elfoglalták. A király kénytelen volt ezt tűrni; mert minden gondját a belállapotra fordítá, s azon felül még előbb Fridrikkel akart számolni. Nem is halasztotta sokára Fridrik becstelen tettének megboszulását; 1246-ban beütött Austriába s Fridrik – utolsó herceg a babenbergi házból – az ütközetben Béla szemeláltára Frangepán Bertalan által megöletett.

Béla ezután Stájerország végett Ottokár cseh királylyal keveredett háborúba, azonban lemondván Stájerország birtokáról, vele békét kötött. Még Ottokárral volt Béla elfoglalva, midőn a tatárok Nogáj kán alatt ismét roppant sereggel beütöttek, most azonban egy véres harc után, melyben ötvenezer esett el közülök, Béla az országból őket kiűzte.

Elte fogytáig (1270.) kísérek e nagylelkű fejedelmet a viszontagságok; még egyetlen fia István is ellene lázadt.

V. István.

1270-1272 = 2 esztendeig.

41. István szerencsétlen hadjárata. Döghalál.

István a csehekkal hadakozott, de fegyvereit nem kísérte szerencse, s midőn ehhez még döghalál is járulna, keservében elhalt 1272-ben. Kún születésű nejétől László és András fiai maradtak.

-52-

IV. László.

1272-1290 = 18 esztendeig.

42. László gyámság alatt. A habsburgházerti háború. A király feslett élete miatt elzáratik. A kúnok megölik.

László tíz éves gyermek korában jutott atyja halála után a trónra, minél fogva sok ideig gyámság alatt volt, a kormányt helyette anyja, az özvegy királyné és Pektári Joákim vették át, de ezek sem igen sokat gondoltak az ország javával, önkényök által annyira vitték a nemzetet, hogy a zavarok az udvarnál és országban nőttön nőttek, minek következtében a királyné elfogatott és Turul várába záratott. Kaplony Endre pedig Lászlót nem sokára koronáztatása után még meg is korbácsolta.

Ezen időtájjban választatott az erőteljes, nagy tekintélyű habsburgi gróf, Rudolf, a német császárságra, kit a dőlyfős Ottokár, cseh király, nem akart urának elismerni, s a hübéri eskü letévése helyett haddal támadta meg; a császár a magyarokat segítségül hívván, ezek Ottokárt a Morvamezőn vívott csatában megölték, s Rudolfnak a császárságot biztosították, s így lettek a magyarok a dicső habsburgi háznak, mely már csirájában veszendő vala, alapítói, erős támaszai

László roszelelkű emberektől vezetett, oly erkölcstelen és feslett életet vitt a kúnok közt (ezért kún Lászlónak is nevezetik), hogy a püspökök s néhány világi urak látván, miszerint az elcsábított ifju mind magának, mind az országnak veszedelmére indul, őt Fintha nádor vezérlete alatt elfogták s tisztos őrizet alá tették. Itt józanabb gondolatokra tért, javulást ígért és kiszabadult. Mire a fellázadt kúnokat megtörte, azután pedig az ismét pusztító tatárokat előlte. Hanem ismét előbbi feslett életébe dőlt vissza, a kúnok s azután tatárok közt mulatozott, míg három kún férjfiú által: Árboc, Törtel és Kemencse, 1290-ben megöletett. Gyermekei nem maradtak.

III. András.

1290-1301 = 11 esztendeig.

43. Az Árpád véreből származott utolsó király. Trónkövetelők.

III. András II. Andrásnak István fiától született. Minthogy nem volt több fiörökös az Árpád-családból, egész országlása alatt folytonosan a magyar korona után esengő külföldi vetélytársakkal vesződött, mindazáltal szerencsésen megtudta tartani az elsőséget. A valláson és országon ejtett sérelmeket orvosolni vágyván, szigorú törvényeket hozott, a miért sokan elidegenedtek tőle, s a tizenkét éves Robert Károlyt, kit a pápa már előbb királylyá nevezett, Nápolyból Zágrábra hozták s ott megkoronázták. András az innen eredő veszélyt meggátolandó, 1300. végén a jövő tavaszra közönséges fölkelést hirdetett. Ezt azonban már nem élte meg, mert mindjárt az 1301. év elején a fiatal, ép erejű király hirtelen, mint némelyek írják, méreg által, fimagzat nélkül, elhalt. Erzsébet leányát Vencel cseh herceg jegyezte el.

Ezen időtájr esik honunkban a céhek eredete, valamint a papiros ösmerete és használata is. Első papirosra irt levélnek állítják a történetirók azt, melyet az erdélyi püspök, a pápa követjétől vett; előbb pergamen használták.

Magyarország

a vegyes házakból származott királyok alatt.

1301-1526 = 225 esztendeig.

Vencel.

1301-1305 = 4 esztendeig.

44. A pápa beavatkozása a király választásba. Csák Máté. Vencel megkoronáztatik; az országból eltávozik.

Kifogyván Magyarorszában az Árpád véreből származott férjfinem, a már szinte szokássá vált meghasonlás és pártoskodás még inkább nőtt, s még inkább éleszté azt VIII. Bonifác pápa azon állításával, hogy Magyarország az anyaszentegyház tulajdona, minélfogva ő - a pápa - adhat királyt az országnak. Hogy ezen állításának erőt adjon, Robert Károlyt, a napolyi király fiát, Romában Magyarország királyává meg is koronázta. Örömet fogadták volna a magyarok a jeles tulajdonságokkal diszló herceget, hanem attól tartván, netalán ezen esetből a pápa későbbre is jogot tulajdonítson magának kénye szerint az országnak királyt adni s általában az ország ügyeibe avatkozni, a kalocsai érsek és Csák Máté trencsényi főispán vezérlete alatt inkább a cseh királyt Vencelt, ki IV. Béla leánya által volt az Árpádokkal rokonságban, kinálták meg a koronával. A cseh király nem fogadta el maga számára a koronát, hanem hasonnevű tizenkét éves fiát ajánlotta, kit Fehérvárra vittek és ott megkoronázták. A pápa azonban egyházi átokkal fenyegette Vencel pártját, a miért a cseh király fiát féltvén, 1304-ben seregével az országba jött, s miután Esztergomban a templom és levéltár kincseit rabló módjára lefoglalta, a koronát is kezére juttatva, útközben a vidéket pusztítva, fiával együtt visszatért honába.

Otto.

1305-1308 = 3 esztendeig.

45. A nemzet jogaihoz ragaszkodik. Otto bajor herceg királylyá választatik, s titkon az országba jó. Apor László. Otto elhagyja az országot.

Még az egyházi átok sem kötheté a hazájok jogaihoz tántoríthatlanul ragaszkodó magyarokat Robert Károlyhoz. Vencel eltávozása után ismét Otto, bajor herceget, IV. Béla unokáját kinálták meg a királlyá, ki megkapván Venceltől a koronát és a többi királyi ékességeket, titkon, mint kereskedő, jött be az országba, mert a pápa párthivei a határokon cselet vetének elébe. Otto azonban szerencsésen kijátszotta őket, hanem útjában a koronát, mely egyéb portékák közé volt pakolva, elvesztette. Biztos emberét küldvén annak fölkeresésére, az a koronát valóban tokjával együtt egy pocsolyában megtalálta; Otto még azon évben a veszprémi püspök által megkoronáztatott. - A pápa - most már V. Kelemen - még mindig Károlyt pártolta, azért Otto, hogy magát szorosabban a magyarokhoz kösse, Erdélybe utazott, Apor László vajda leányát nőül

venni szándékozván, de a vajda őt megfogatta, bebörtönözte és a mindenkor magával hordott koronától megfosztotta. Otto később kiszabadulván fogságából, visszatért Bajorországba, élte fogytáig megtartván a magyar király címet.

I. Károly.

1308-1342 = 34 esztendeig.

46. A pápa elősmeri a nemzet szabad választási jogát. Robert Károly. Csák Máté halála. Zách Felicián.

Otto viszontagságai után a pápa követe a királyválasztásra összegyűlt nemzetet ismét Robert Károlyra akarta kényszeríteni, midőn pedig látná, hogy a pápa tekintélyének erősen ellenszegülnek, sőt a budai egyház a pápára szinte átkot mondana, kijelenté végre, hogy válasszanak, a kit tetszik, a pápa semmi jogot sem követel a választásban. Erre az összegyűlt rendek szabad akarójokból, kényszerítés nélkül királyuknak nyilvánították Károlyt, s minthogy a szent István koronája még mindig Erdélyben volt, új koronát készítetvén, ismét megkoronázták. De a nemzet előtt még ezen koronázás sem volt érvényes; a nemzet hézagot látott Károly jogában, melyet csak sz. István koronája tölthet ki. Két év múlva sikerült, nagy ígéretek által, Lászlótól a koronát visszakapni, mely örvendetes hír a Rákoson hirdettetett ki épen sz. István napján, s így végre Károly, Fehérvárt felvette sz. István koronáját.

-57-

Csák Máté igen hatalmas és garázda főúr, ki Trencsén várától Komáromig, innen Hollókőig Nógrádban és Visegrádig nem csak földesuri, hanem királyi jogokat is zsarnok kénnyel gyakorolt (azon föld maig Mátyus földének neveztetik), pénzt veretett, udvarát királyi módra főhivatalnokkal, nádorral, kincstartóval sat. látta el, ezután sem akarta Károly király hatalmát elősmerni, ellene több évig harcolt, s csak halála által - mint mondják, tetvek bujván ki testéből, azok ették meg - szünt meg a tizennyolc évig tartott polgárháború. A király ezután lakását Temesvárrá tette át, s Visegrádot királyilag fölépítvén, később ott lakott. Nagy veszélyben forgott itt egyszer a király, egész családotul; mert Zách Felicián, előbb Csák Máté nádora, azután Károly bizodalmas embere is itt tartózkodván, leánya a bájos szépségű Klára a királyné palota hölgyei közt tündöklött. Minthogy ez Kázmér fiatal lengyel herceg, a királyné testvére által, meggyaláztatott, az e fölött dühbe jött apa (1330. apr. 17-én), midőn a királyi család ebédelt, rettenetes kardjával reájok rohant; a királynak karját megsebesítvén, a királyné fejének vágott, ki kezét fölemelvén, négy úja vesztésével vásárolta meg életét, ezután a hercegekre tört, de nevelőik testökkel elborítván őket, felfogták az irtóztató vágást, melynek következtében meg is haltak. Ekkor az eléugrott udvari cselédek által Felicián leterítetett és felkoncoltatott. Feje Budára küldetett, kezei, lábai, más városok kapúira szegezettek; a szép Klárának ajkai, orra, fülei és újjai levágattak, és úgy lóra ültetve hurcoltatott városról városra. Felicián egyetlen fia lófarkára köttetett, idősb leánya lefejeztetett, s ennek férje börtönbe halt meg, s még mind ez nem elégíté ki a király boszúját, Feliciánnak egész nemzetsége harmad iziglen vagy kivégeztetett, vagy jószágaitól megfosztatván, számkivetetett.

-58-

47. Károly háborúi és jeles országlása.

Károly e borzasztó eset után Bazarád, oláh vajdát, minden ok nélkül megtámadta; az elrémult vajda hiában ígért hűséget és a hadi költségek megtérítését, csak a háború nyomoraitól kimélje meg országát. Károly nem hajtván e könyörgésre berontott Bazarád tartományába, hol azonban a hegyek közé szorítatott, seregének nagyobb része oda veszett s ő maga is csak álruhába öltöztvén osonhatott el.

Ezután a tatárokat, kiknek ismét kedvök jött Magyarországot pusztítani, derekasan megverte. - Az ország belső erejét és mivelődését jelesen előmozdította az által, hogy az akkori roszt pénz helyett, jó ezüstből ujakat veretett. Aranypénzt első veretett a magyar királyok közt; eltörölte az ártatlanságnak tüzes vas és forró víz által tétetni szokott borzasztó próbáit; a nemeseknek bizonyos címereket adott, mi által a festés és rajzolás előmozdítatott. A magyar nyelvet udvari nyelvvé emelte, melyen több okleveleket adott ki. Átalában ereje, ügyessége és bölcsesége által oly fényt terjeszte a magyar trónra, miként a lengyelek Lajos, a nápolyiak pedig András fiát királyuknak fogadták. Ezen kitűnő érdemekkel diszló király életének köszvényes fájdalmai vetettek véget 1342-ben.

-59-

Megemlítendő, hogy ezen korban alakult szent Pál remetéinek szerzetes rende Magyarországon, az egyetlen szerzetes rend, mely honunkban vette származását, - Szinte Károly uralkodása alatt 1329-ben jelenik meg az első üvegablak a Telegdy Csanád primás által épített sz. Albert kápolnán; mert noha az üveg feltalálása a legrégebb időre esik, azt még sem tudták táblává lapítani.

Nagy Lajos.

1342-1382 = 40 esztendeig.

48. Lajos első kormánytettei; a lázadókat lecsöndesíti.

Választás és minden ellenszegülés nélkül foglalta el a tizenhét éves Lajos, atyja halála után, a királyi széket, és országlása alatt oly erőt, hatalmat, szemességet és bölcseséget fejtett ki, miszerint őt a legnagyobb uralkodók sorába emelik, Magyarországot is annyira kiművelé, hogy a mesterségekben ipar- és tudományokban is virágozni kezdett. Szeliden és kegyesen uralkodott

mint atya alattvalóin, kik hálásan a legbensőbb szeretettel ragaszkodtak hozzá. Noha egész élte folyása haddal van eltelve, még sem hiányzanak országlása alatt a béke áldásos gyümölcsei. Pécssett állította fel az első akademiát; a budai királyi várakat, melyet IV. Béla 1267-ben kezdett építeni, méltóságához illőleg bevégezte. Érdekesekek és üdvösek voltak törvényei is. II. András arany bulláját megerősítette. A Zách családján és rokonain végbevitt boszú szívére hatott az emberszerető atyai fejedelemség, s azért törvényesen megállapította, hogy az ártatlan gyermekek, szülők vétkeiért ne büntetessenek.

-60-

Az erdélyi szászokat, kik a vajda igazságtalan zaklatásai miatt fellázadtak, úgy szinte Bazarád oláh vajdát és a horvátokat minden vérontás nélkül lecsendesítette.

49. A nápolyi események és hadjáratok. Lengyelország Magyarországgal egyesítetik. Különféle háborúk. Lajos halála.

Mig Lajos ily szerencsésen uralkodék Magyarországon, Nápolyban az öccse András, Johanna neje tudtával egy éjjel (1345.) megfojtatott és az ablakon kiakasztatott. Iszonyodva hallá Lajos a gonoszságot s nemes büszkesége, testvéri szeretete egyiránt fellázadván benne, kevés magyarjaival Olaszországba ment testvére meggyilkoltatását megboszulni. Nápoly meghódolt, s a vétkesek lakoltak, de a főbünösök, a királyné második férjével, Lajos tarenti herceggel, Franciaországba szöktek. Jeles tanuit adta itt Lajos vitézségének, meg azt is megmutatta, mily kedves és becses előtte minden egyes emberének élete. Volturño folyóhoz érvén seregével a folyót annyira megáradtnak találta, miszerint a rohanó habok miatt az átmenetel lehetetlennek látszék. A király azonban sietett, parancsolja tehát Szereday Ferenc apródnak, keresne biztos utat a folyón. Be a hű apród, - de a sebes folyó lovastul együtt lecsapja, s Ferkó már haldokolva hempelyeg az irtóztató hullámokon. A király, a mint látja hű emberének életveszélyét, nem késik mások felszólítgatása által veszni hagyni őt, beugrik lovával, megragadja a félholtat, s majd majd ő is veszve, partot ér. Képzelmét, mint fogadta az egész tábor e dicső elszánást! - Hasonló tettek által tudta Lajos katonái szíveit megerősíteni s hódítani, kik imádozt fejedelmük erényeit méltányolván, híven követték mindenütt.

-61-

A pápa a vétkes Johanna iránt engedékenyül viselvén magát, Lajos másod izben is megjelent Nápolyban; most is a boszuló testvér volt az egész seregben a legmerészebb, legvitézebb; C a n o s s a ostrománál első hágtott a létrán a falakra, honnan a védők egy nagy követ gördítvén fejére, hanyat-homlok esett, és halálos sebet kapott; felgyógyulván azonban a várat bevette. A merre zászlója - ez fekete volt, s rajta András képe - lobogott, mindenütt diadal követte, de látván, hogy a pápa mindig Johanna pártján van, nagylelkűen még a háromszázezer darab aranyat is elengedé, melynek fizetésére Johanna ítéltetett volt, s a magyar őrsereget is visszahitta. De a királyné azért ki nem kerülte a nemesis - boszuló istennő - büntető kezét, mert későbbben az olaszok által megfogtván, börtönében megfojtatott.

Lajos ezután Lengyelországot Magyarországgal egyesítette, Moldovát elfoglalta, Szervíában a kereszténységet kiterjesztette, Lodomeriát kereszténynyé, a tatárokat adófizetővé tette, Velencétől Dalmátiát visszafoglalta, és adófizetésre kötelezte, azonkívül a szent Márk terén felállított cedrus árbocokon a magyar lobogónak kellett lengeni; végre Bolgárországban a törököket is megverte.

-62-

Mint hogy gyermeke nem volt, Károly durazzói herceget rendelte maga után királynak, későbbben azonban leányai születvén, Károlynak megszerzé a nápolyi királyságot, megeskertvén őt, hogy leányaitól nem fogja követelni a magyar trónt, mire Károly el is utazott. Lajos Mária leányát eljegyezvén Zsigmond brandenburgi herceggel, meghalt 1382-ben. Országlása a magyar történet fénypontját teszi; ekkor birt Magyarországot legkiterjedtebb határokkal, mint a költő mondja: három tenger vetett határfalat.

Mária.

1382-1386 = 4 esztendeig.

50. A főurak elégedetlensége.

Mária a királyi koronával igen éles és súlyos tövis-koronát tett fejére. Csak rövid ideig volt ő az atyjáról reá maradt Magyarországnak, Dalmátiának, Horvát-, Bolgár- s Oláhországoknak, Moldova-, Gallicia-, Lodomeria-, Szervia-, Boszniának ura; mert Erzsébet anyjával együtt csupán Gara nádor tanácsait követvén, a többi főurakat és nemeseket maga ellen fölingerelte, kik Nápolyból Károlyt meghíván, királynak kikiáltották.

II. Károly.

39 napig.

51. Károly megkoronáztatása és megöletése.

Lajosnak tett esküje ellenére jött Károly Nápolyból, s a királynék jelenlétében Fehérvárt megkoronáztatott, Erzsébet azonban Garával élete ellen áskálódott. A koronázásról visszatérvén Budára, az új király olasz testőreibe bizván, a királynókkal együtt, a királyi palotába vette lakását. Itt Február 6-kán Erzsébet magához kéreté Károlyt azon szín alatt, hogy Zsigmondtól érkezett némely fontos irományokat kívánna vele közölni, és a király megjelenvén, ott Forgács Balázs a ruhája alá rejtett fokossal fejbe sujtotta, ezután az olaszokra ütöttek, kiket részint levágtak,

-63-

részint megszalasztottak. Károly sebe dacára börtönbe vettetett, majd Visegrádra vitetett, hol tizennyolc napra sebei, vagy méreg következtében elhalt.

52. A horvát zavarok, a királynék elfogatása. Zsigmond harckészületei.

Mária ismét királynak kiáltatott ki egy résztől, de Horváth János bán fölkerelkedvén, Garát és Forgácsot megölte, a két királynét Novigrádba zárata, hol Erzsébet, Mária szemeláttára, kegyetlenül megöletett. Megérkezett a szomorú hírekre Zsigmond is, és Fehérvárt magát megkoronáztatván, Máriát fogságából kiszabadította.

A királynék szabadítására az egész ország kezett fogott, mindenki Zsigmond táborába sietett, még a gyermekek is játékaik közt táborokat képeztek. Egy ily csoport játszógyermekekre akadván Zsigmond, a legidősbet, ki egyszersmind zászlótartó volt, magához hivatá, s ily beszélgetés támadt köztök:

Zsigmond: Ki katonái vagytok?

A zászlótartó: Az országé.

Zsigmond: Ki a királytok?

Zászlótartó: Zsigmond.

Zsigmond: Hát hol van Zsigmond?

Zászlótartó: Nem tudom. Uram!

Zsigmond: Hát ha én Zsigmond lennék, elfogadnátok-e engem királytoknak?

Zászlótartó: El. Uram! -

Ezen beszéd annyira meghatotta Zsigmondot, hogy miután a királynét megszabadította, azon ifjút magához vette, nagy jószágokkal megajándékozta, a legfőbb hivatalokra emelte, és Guth nevét, első feleletének emlékére, Ország névre változtatta.

Zsigmond.

1387-1437 = 50 esztendeig.

53. Zsigmond jelleme, nemzetellenies uralkodása. Szerencsétlen hadjárata, törvényei és pazarlása.

Zsigmond hosszú uralkodása szerencsétlenül ütött ki Magyarországra nézve. Hirtelen harag, szőszegés, restség voltak fő sajtáságai, melyekkel nem volt képes a pártokra szakadt országot kiegyeztetni, és magához hódítani, sőt idegenekkel környezvén magát, azokat, kivált a cseh Sternberget, a lengyel Stibort, a német Cilleit, különösen kitüntette, azért míg ő Horvátországban a pártosok üldözésével foglalkozott, mi alatt Mária nője is elhalt itthon, koronavesztettnek nyilváníták, és Hedvig Lajos leányának férjét, majd Lászlót, a meggyilkolt Károly fiát, választák királyul.

A kiütött háborgásokról értesítetvén, haza sietett Zsigmond, a pártvezéreket hatalmába keríté és harminckettőt közülök, mind főurakat, ki sem hallgatva, Budán a sz. György terén lenyakasztatta. Ezen kegyetlenség és önkényes kormányzása még inkább elidegenítette tőle a nemzetet, azért midőn Csehországból, hol majd egy egész évet töltött, Vencel testvére s Jodok morva herceg ügyeiben, Budára érkezett, nagy számmal palotájában fölkeresték, és sok szemrehányások után elébb Visegrádon, azután pedig Siklóson elzárták. Tizennyolc heti fogság után azon ígérete folytán bocsátatott ki, miszerint magát megjobbítja, és az ország törvényei szerint fog uralkodni.

Háborúiban általában szerencsétlen volt, nevezetesen a törökök Nikápolynál egész táborát úgy szétverték, hogy maga Zsigmond is csak nagy bajjal szabadulhatott meg egy csónakon, és hosszú bujdosás után tért vissza Magyarországra.

Ezután több hasznos törvényeket szerzett, de a mit az által javított, pazarlásai által ismét elrontotta; több jószágokat eladott, s a merre segítséget keresett, adósságot csinált, mindenütt Magyarországot kötötte le örökségül, minthogy figyermek nem volt. - 1410-ben német császárrá választatván, még inkább elvonult a magyar ügytől, minél fogva nem igen volt siralmas 1437-ben bekövetkezett halála. Tetemei, kívánsága szerint, Nagyváradra vitettek.

Albert.

1437-1439 = 2 esztendeig.

54. Első magyar király a habsburgi házból. Nevezetes törvényei. Háború a törökkel. A király halála.

Zsigmond még életében jegyezte el Erzsébet leányát Albert osztrák herceggel, meghagyván, miszerint ha fimagzatot nyernének, azt Budán neveltessék. Zsigmond halála után a magyarok királynak megválasztották és azon föltétel alatt, miként ha a német császárságra meghivatnék, azt nem fogadja el, megkoronázták 1438-dik január 1-ső napján. Mindazonáltal rövid idő múlva a német fejedelmek mellette nyilatkoztak, s minthogy a baseli zsinattól megkértek, nem

ellenézték, hogy Albert a császárságot elvállalja, de Budán lakjék. – Albertnek rövid uralkodását nevezetes törvények teszik emlékezetesekké; ilyenek: hogy leányait a király az ország rendei tanácsával adja férjhez; a király az országban lakjék; a nádor, kit eddig a király nevezett ki, ezután az ország rendei által választassék; hogy idegenek semmi hivatalokra ne alkalmazzassanak, sat. – A törököket, kik Magyarországra akartak törni, haddal támatta meg, hanem a táborban dühöngő vérhas és görccsmirigy nyavalya ütött ki, a miért az egész hadsereg széteszlott, sőt maga a király is megbetegedvén, visszafordult, s midőn Bécsbe sietett volna, betegségét utközben vigyázatlan dinnyeevés által még inkább nehezítvén, Neszmélyben elhalt.

I. Ulászló.

1440-1444 = 4 esztendeig.

55. Trónvillongások. Az özvegy királyné a koronát több városokkal elzalogosítja.

Albert halála után Erzsébetre szállott a korona, ki midőn hallaná, hogy a törökök uj erővel készülnek Magyarországra rontani, azt tanácslá a magyaroknak, választanának inkább oly férjfiat, ki a hatalmas ellenséggel megmérkőzni képes. Így közakarattal Ulászló lengyel királyt választották, azon föltétel alatt, hogy Erzsébetet nőül vegye. Legottan követek küldettek Ulászlóhoz. Mig azonban a követség oda járna, fia született Erzsébetnek, ki tehát most megbánta ajánlását; hirnökök futottak a követek után őket visszahívni, de későn, mert Ulászló már utra kelt. A királyné csecsemő fiát azonnal megkoronáztatá. – Ulászló nem kereste a magyar királyságot, de miután arra meghivatott, kötelesnek érzé magát azt megtartani. Párthivei Fehérváron sz. István koporsójáról levéven a koronát, megkoronázták. Ebből polgárháború támadt.

-67-

Erzsébet, hogy a hadat viselhesse, a koronát, Sopronyt több városokkal és várakkal együtt Fridrik császárnak huszonhatezer darab aranyért elzalogosította, s fiát is gyámsága alá küldötte. – Külön szerencsével folytak a viszátkodások, mig Erzsébet 1442-ben e világból kimult s vele a polgárháború is.

56. A nagy Hunyady harcai a török ellen, és fényes győzelmei. A várnai ütközet.

A törökök mindegyre békételenkedtek, de egy hős lépe fel ellenök, ki a büszke félholdat megtörte, s kinek dicső emlékezete az utolsó magyarig fog élni, és örök példája marad a valódi hazafiságnak. A hős neve: Hunyady János.

Hunyady tős-nemes, de elszegényedett családból származván, csak a hadi pályán érhető el azon szerencsét és főnséget, melyre a természet annyi erőt és oly hathatós vágyat önte keblébe. Már Albert alatt erdélyi vajda, temesi gróf s belgrádi kapitány volt, most pedig nyitva állott előtte minden ut az ország legelső hivatalaira és méltóságára: de Hunyady csupán az érdem utján járt. Önérzetének emelése s nem tekintélyének tágitása feküdt neki szíven. A szerencse mindenütt követte, de enyelgéseivel el nem bájолható s el nem altathatá őt; feszült szemeivel jobb vezetőket követett ő, a közvéleményt és becsületességet. Felvilágosodott fő, érzékeny sziv, erős szenvedély és érett tapasztalás tették őt, mint polgárt nagygyá, mint hőst győzhetlenné. Szabadság és hona iránti elragadtatását vallásosság szentelé, az emelé érzelmeit, az tartá őt szakadatlan munkásságban, az tevé benne az áldozatot könnyüvé, s a nagylelkűség gyakorlatát szokássá. Hol mások még tanakodtak, ő már munkált; cselekvő akarat, nem kétséges remény volt az ő vállalatainak lelke. Tettekkel dús élete folyvásti győzelem volt majd a hon ellenségei, majd érdemeinek álnok üldözői felett; de az önzést és boszút nem ösmeré. Így a jóktól szeretetve, a rosszaktól félve, senkitől kevésbé becsültetve, futott ő az erény és dicsőség utján a nyert halhatatlanságra.

-68-

II. Murad török császár látván a magyar viszonyokat, Erdélybe ütött. A félelmes Hunyady vezeté a kicsiny csoportot ellene, és a török hátrált. Murad hirtelen nagy jutalmat tevé Hunyady fejére, az egész török tábor csupán őt keresé, s így bizonyos volt a nagy hazafi veszte. Azonban a magyarok értesítvén kémeik által a veszélyről, Kemény Simon, hazájának hú fia s Hunyadnak igaz barátja, legottan eltökélé magában, a vezért, bár életébe is kerüljön, megtartani. Elcserélte Hunyadyval ruháját és lovát; a dühös ellenség csak hamar megölte Keményt – de a nemzet háláját századok sem törlek el. – Hunyady győzött, tizenötezer török feküdt háromezer keresztény mellett a csatátáren. Ezután még ötször verte meg Hunyady a törököket.

-69-

Ennyi győzelem által felingertetvén a pápa, egész Európát fellázítá a török ellen, mit Murad megértvén, csak hogy Hunyady fegyverét kikerülje Ulászlóval tiz évre békét kötött. Ulászló az evangéliumra megesküdött, és Szegeden esküje erősítéseiül meg is áldozott. Hunyady is örült a békének és szeretett családja körébe tért, hol ismét a leggyöngédebb atya volt.

A béke azonban nem sokáig tartott, mert a pápa annak ellene mondott, Ulászlót esküje alól feloldá, s Julián bibornok által addig unszolá, mig csakugyan megszegte esküjét s fegyvert fogott, Hiában tanácsola Hunyady ellenkezőt; László és Mátyás fiainak nevelését tehát Vitéz János tudós papra bizván, megjelent a táborban, Ulászló egészen a Feketetengerig jutott s Várnánál megütközött. Hunyady karja és elméje most is győzelmet szerze, mely örömeben a király elragadtatván, a legsűrűbb ellenség közé vágott és a janicsároktól leszúratott 1444. nov. 10-dikén, mire a magyarok szétfutottak. Julián bibornokot is futás közben az oláhok megölték, Hunyady maga az oláh vajda fogságába jutott, de rövid idő mulva szabadon bocsátatott. Murad ezen ütközetben nyolcvanezer emberét vesztette el.

-70-

V. László.

1445-1457 = 12 esztendeig.

57. Hunyady kormányzóvá választatása. V. László trónra lépése. Cillei fondorkodásai. Hunyady János halála.

A várnai veszedelem után új zavar támadt az országban. - László, Albert fia, még csak öt esztendő volt, s Fridrik nem akará kiadni. Ennél fogva Hunyady kormányzóvá választatott, ki azután Fridrikkel a pápa ösztönzésére békét kötött. 1448-dikban a várnai veszedelem megboszulására egész erővel a török ellen fordult. Murad nyolcvanezernyi seregével a Rigómezőn találkozott, míg saját táborában csak huszonhatezeret számlált. Két napig tartott a véres ütközet. Végre a magyarok vesztettek, nyolcezer esvén el közülök, de a törökök közül harminc négyezer boritá a csatatért. Hunyady maga is két ellenséges katona kezeibe került, de míg azok a nyakláncán függő keresztben civódtak, az egyiket saját kardjával leszúrta, a másikat pedig megszalasztotta. Így, mond egy történetíró igen szépen, mentette meg Hunyadyt, ki mindig a kereszténységért küzdött, a kereszténység szent jele. Erre ismét Hunyady más veszedelemben került, mert midőn Belgrádba igyekeznek, vezetője Szendrőbe vezette, hol György despota fogságba veté, ki sem ereszté mindaddig, míg László fiát maga helyett kezességül el nem hivatta; Lászlót aztán a következő évben fegyveres erővel szabadította ki.

Nem csak kívül, az országban is voltak oly alacsony lelkek, kik a nagy ember érdemei ellen fondorkodtak. Így midőn a garázdálkodó cseheket akarta az országból kiszorítani, sok főurak és nemesek hűtelenül épen azon pillanatban hagyták el, midőn éjjel Giskra által megtámadtatott. Hunyady ezen árulást látván, noha könnyű lett volna neki a királyságot magához ragadni, seregeit Ausztriába szállítá, a császárt Neustadtban (1452.) ostrom alá vette, ki látván a kénytelenséget, végre eleresztette a magyar királyt, a fiatal Lászlót, Cillei Ulrik gróf gondviselése alá bizván őt.

Így jutott V. László Hunyady hűsége és ereje által a trónra, mely érdemeiért őt nem csak megerősíté méltóságában, de még Erdélyben a besztercei örökös grófság címével is földsiszesítette. László uralkodása szerencsésen ütött volna ki Magyarországra, mert ő szerette a magyarokat, s azt mondá nekik, minthogy ő is magyar, náluk akar maradni, s azért Budán vette lakását: ha a császár, ki a magyar trónra vágyott, vesztére igyekező, Ulrikot nem adja mellé, ki László király anyjának testvére volt, egyébiránt álnok, hitszegő, hiú, feslett életű, a nagynak és érdemnek ellensége. Az ily ember Hunyadynak sem leheté barátja, ki az erény útjáról nem távoztván, az erénynek valódi őre volt. - Ez szúrta Ulriknak szemét, most tehát mindent elkövetett, hogy az ifjú király szívét megrontsa, s rá tudta venni, hogy Hunyady meggyilkoltatásában megegyezett, úgy mindazonáltal, hogy az titokban történjék. A gonosz tett végrehajtását a pokolfaj magára vállalta, s azért Hunyadyt szép szóval Bécsbe hivatá. A bécsi uton Ulrik néhányad magával lesbe állott, s mint dühös farkas rohant az arra jövő magyar hősré, ki elég szemes volt néhány jól ösmert barátainak segítségét meg nem vetni; ezek távolról kísérték, s Hunyady szavára eléugrottak. Mint utonállót, orgyilkost Hunyady könnyen megölhette volna Ulrikot, de ő csak szemére vetvén gyalázatos gonoszságát, keményen megdorgálta. Ilyen volt Hunyady! -

1445-dikben feldúlván II. Mahomed a görög birodalmat, Magyarországnak indult, s Hunyady, a védangyal, midőn király és Ulrik kétségbeestek, a rajta elkövetett méltatlanságok ellenére is, hazájáért lángolván, Belgrádnál kapisztrán János, szent Ferenc rendi szerzetes társaságában a kétszáz ezernyi ellenséget megtámadta, s győzelmesen megverte, azonban nem sokára megbetegedvén, a főurakat és fiait a király iránt való hűségre és egyetértésre intvén, meghalt a nagy hős, kit semmi körülmények sem voltak képesek a hon szeretetétől és királya iránti hűségtől eltántorítani.

58. Cillei ármányai a Hunyadyak ellen. Cillei megöletése. Hunyady László kivégeztetése. A király menekülése és halála.

Az örög Hunyady halála után könnyebb volt Ulriknak a még életben való nagyreményű fiatal Hunyadyakat üldözni; el is végzé azok kiirtását. László, a huszonegy éves, nándorfehérvári (belgrádi) kapitány volt, ott meglátogatta őt a király Ulrikkal együtt, hol ezen utóbbi, míg a király templomban volt, Hunyady Lászlót agyon akará vágni, ki felkapván karját csupán nagy gyűrűjével akadályozta meg a halálos csapást; de a lármára heronhanván emberei, a ruhája alatt páncéllal fedett Ulrikot halálra vagdalták, ki magával együtt a Cillei grófok nemzetségét is sirba vitte.

Szilágyi Erzsébet, Hunyady János özvegye, a király boszújától tartván, fiaival együtt Lászlónak lábaihoz borult, bocsánatot esdeklő, mire a király nem csak azt ígerte, hogy Ulrik halálát meg nem fogja boszulni, de legkegyesebben Erzsébetet anyjának, fiait pedig testvéreinek nevezé. Azonban a Hunyadyak ellenségei addig incselkedtek a király körül, míg az Lászlót és Mátyást elfogató, s az elsőt 1457-diki mártius 16-án Budán a sz. György terén lenyakasztatta. Senki sem kételkedett, miszerint Mátyásra hasonló sors vár, mit anyja meggátolandó, minden kincsét katonaszedésre fordítá, s rövid idő alatt annyi fegyveres nép gyűlt Szilágyi Mihály, Hunyadné testvére, zászlói alá, miként már a király seregével is szembe szállhatott. László király a veszedelem elől előbb Bécsbe, s onnan Prágába futott, Mátyást is foglyul magával vivén. Kevés idő mulva itt hirtelen, mint némelyek állítják, méreg által elhalt (1457).

I. Mátyás.

59. Mátyás királyvá választatása. Erélyes uralkodása. A koronát Fridriktől kiváltja.

V. László király halálának hírére az ország rendei Pestre gyűltek királyt választandók, s midőn a választásban nem egyeztek, Szilágyi negyvenezer emberből álló seregét a megfagyott Dunára állítá, s velők Hunyady Mátyás királynak kiáltatta ki. A sereg kiáltására a népszava felelt: éljen Mátyás király! Ezt hallván az egybegyűlt rendek, a következtésektől félvén, megegyeztek a választásban. Követek küldettek azonnal Csehországba, hol Mátyás még mindig fogságban tartatott. Podjebrád György, ki azután magát szinte királyvá választatta Csehországban, hatvanezer darab arany váltságdíjért szabadon bocsátá, Katalin leányát is eljegyzé vele. Mátyás ezután a nép örömradiásai közt nagy fényvel vonult be Buda várába. Ekkor csak tizenöt éves volt, még tanulásait sem végezte be, hanem azért mint király is buzgón folytatta azt Szilágyi Mihály, anyjának bátyja, adatott mellé kormányzóul.

-74-

Mátyás noha nem született a trónra, mindamellert országglása közben jeles uralkodói tulajdonságokat fejtett ki, s ő bizonyosan azon nagy fejedelmek sorába tartozik, kik egész lélekkel kívánták országuk javát előmozdítani, hanem nevöket mindaddig nem hitték örökítve s dicsőítve lenni, míg azt fegyverrel, véres betűkkel nem irták a történetekbe. - A fiatal tűz s atyjának diadalai ingerlék Mátyást a kardot le nem tenni kezéből. Szilágyi korlátolni akarta az ifju heves indulatját, s azért Mátyás Világos várába zárátá őt, honnan szakácsa szabadította ki; ez t. i. hirtelen nagy lármát ütven: „itt a török!” az őrsereg elejébe ment a hiresztelt töröknek, s a szakács addig urát kiszabadította. Szilágyi azt irá Mátyásnak, hogy többet köszön szakácsának mint öccsének. Mátyás elpirula a levél olvasásán, és Szilágyit szabadságban hagyá, ki azután egy török elleni csatában elfogatván, iszonyú kínok közt végeztetett ki. - Mátyás első győzelme azon főurakon volt, kik mint László testvére kivégeztetésének okai, Mátyás boszújától félvén, Fridrikhez szöktek, s őt akarták a trónra emelni. A győzelem után a pártosoknak kegyelmet és bocsánatot ígért, mire azok meghódolván, a pártütés is lecsilapodott. A koronát azonban Fridrik mindaddig ki nem adta, míg Mátyás hatvanezer darab aranyat le nem fizetett, s meg nem ígérte, miszerint halála után Fridriknek s maradékainak engedi Magyarországot (1463).

-75-

60. Mátyás hadjáratai. Kinizsy Pál. Mátyás halála.

A jövő éven, miután II. Mahomeden tökéletes győzelmet vett s egész Boszniát meghódította, mártius 29-dikén a legnagyobb öröm közt megkoronáztatott. Egész Európát áthatotta a magyar fegyver hire. - Lecsendesítvén ezután Erdélyt, s az elpártolt Moldovát engedelmességre hozván, a pápa unszolására ipját, a cseh királyt támadta meg, kitől ugyan Morvát Szileziával együtt elfoglalta, de a cseh királyságot, mire annyira vágyott, el nem nyerhette, mert Podjebrád rá tudta birni a cseheket, hogy halála után Kazimir lengyel király fiát, Ulászlót, választák meg királyuknak, kivel Mátyás békét kötött. (1478.). Ezután Beatrix nápolyi hercegnővel másodszeri házasságra lépett.

Még a cseh háborúk folyása alatt az esztergomi érsek Vitéz, Mátyásnak hajdani nevelője, s több főrendüek nehezen nézték, hogy Mátyás az ország erejét szükségtelen háborúkra vesztegeti, minélfogva ők is Ulászlót meghívták a királyságra. Ezt megértvén Mátyás, itt termett, és Vitézt Visegrádba záratta; kieresztette ugyan őt nem sokára, de az érsek elkeseredvén, még azon évben elhalt.

-76-

Alig végzé be a cseh háborút, bizonytalan okokból ismét Fridrikkel csatázott, kit majd minden tartományaiából kiűzven, azokat meg is tartotta, a meddig élt. Még ezen háborúi közt részint maga, részint vezérei, különösen Báthory István és Kinizsy Pál által a törökökön több ízben fényes győzelmet nyert. Legnevezetesb ezek közt a Kenyérmezői, nem messze Gyulafehérvárhoz Erdélyben, hol Báthory a hatvanezernyi török sereget megtámadván, a magyar sereg megzavartatott, Báthory alatt két ló lövetett le, maga pedig több súlyos sebből vérzett; ekkor még idején előtört a rettentő Kinizsy, mindkét kezében karddal Báthoryt megsabadijtja, és harmincezeret levágván a törökökből, azokat a hegyeken átüzte, mire a magyarok nagy lakomát csaptak, s Kinizsy egy törököt tartva fogai közt, táncolt a holttetemek fölött. Báthory az itt elhullott magyar vitézek sirja felett kápolnát építtetett. (1479.).

Mátyás az osztrák ügyek miatt 1490-ben Bécsben tartózkodván, virágvasárnap éhgyomorral ment a templomba, honnan visszajöven, fűgét kívánt enni, s minthogy roszakat kapott, azon annyira felindult, hogy a szélhűdés szavától és eszméletétől megfosztotta s harmadnapra, aprilis 6-dikán, negyvenhét éves korában, meghalt.

-77-

61. Mátyás dicső emlékezete.

Dicső fényt deríte Mátyás uralkodása az országgra. Tömérdek költséggel hivattak Olaszországból építő, festő, képfaragó mesterek, kertészek és gazdák; Németországból énekesek. A budai és visegrádi királyi lakokat a legpompásabb lábra állítá, s általában számtalan épületei, kertjei a művészet remekei voltak. A tehetősbek a király példáját követvén, a mesterség s izlés gyarapodni kezdett. De még fényesebbek érdemei a tudomány világában. Ő maga jeles országgló, törvényszerző s hős, egyszersmind tudós, a tudományoknak is nagy előmozdítója volt. Pozsonyban új akademiát alapított, a budait gazdagon emelé; a könyvnyomtatást ő hozta be Magyarországra. Hess András volt azon férjfiúnak neve, ki az első műhelyt állítá fel honunkban. Roppant költséget fordított a legjobb könyvek megszerzésére, s Budán, királyi lakában volt az

akkori idő legpompásabb könyvtára Európának. A külföld tudósait és művészeit jutalmakkal és tisztelgésekkel ide édesítette, s a királynak e dicső szelleme a nemzetet is áthatotta. Elég csodálatos, hogy Mátyás országlása előtt s alatt is még oly ritkaság volt az írás, hogy az országbiró, sőt kanonokok sem tudtak írni; ha csak el nem hiszszük, miként a nemesség becsületének tartá, hogy nevét sem tudá leírni.

Megemlített még igazságszeretete is, és annak szigorú kiszolgáltatása. Elhatározottságát leginkább kimuttatta akkor, midőn egy felső rangú tisztviselőt, a nép nyomása miatt, hivatalából kitett. Zápolya, már az öreg Hunyady meghittje s barátja, esdekle a vétkesért, de Mátyás szilárdul ítélete mellett maradt. Zápolya megneheztelvé e miatt, jószágára vonult, lemondván a közügyek további részvételéről. Vitéz elejébe adta Mátyásnak e veszteséget. Egyiket, viszonzá Mátyás, el kelle vesztenem, Zápolyát vagy az igazságot. - Vitéz Zápolya elvonulásának káros és veszélyes következtéseit festé előtte, mire ismét azt felelte: ha az egész ország ellene lázzad is, még sem fogok eltérni attól, mit lelkiösmeretem igazságosnak sugall: - Ily példák után maradhatta a magyar nép szájában a közmondás: meghalt Mátyás király, oda az igazság.

-78-

II. Ulászló.

1490-1516 = 26 esztendeig.

62. Ulászló gyenge uralkodása. A rákosi országgyűlés.

Magyarország mivel, szerencsés állapotának izmos alapjait rakta meg Mátyás, de halála után ismét oly vészes idők és tehetetlen uralkodók következtek, hogy a nagyszerű alapok nem csak tovább nem folytattak, sőt még a nagy gonddal, fáradsággal létrehozottak is elpusztultak, és Magyarország még alább süllyedt, mint valaha állott.

II. Ulászló, Kazimir lengyel királynak fia, Fehérváron királylyá kenetvén, legottan egyességre lépett vetélytársaival, mi által Csehországot Albert testvérének engedte át. A Mátyás által elfoglalt Ausztriát, Stájer, Krain és Karinthiát Miksának, Fridrik fiának, visszaadta és még kárpotlásul százezer darab aranyat fizetett; ha fimaradék nélkül halna el, Miksának és maradékainak ígérte Magyarországot, miben a magyarok is megegyeztek. - Ezután egy ideig dicséretesen vitte az ország kormányát, és a törököket, kik ismét az országot pusztították, vezérei által annyira megtöré, hogy II. Bajazet szultán hét esztendeig tartó fegyvernyugvást kért és nyert (1503.). Ezek után felhagyott előbbi szorgalmával, az ország dolgaival mit sem gondolt, mindenre csak azt felelé lengyelül: *d o b z s e*, mi magyarul annyit jelent: jól van, miért Dobzse Lászlónak neveztetett el. A pénztár kiürült, a katonai fenyték ellágyult, a tudományok, és azokat mivelő intézetek elnyomorodtak; nagy adósságokat csinált, melyekért a királyi várak fekvő jószágait elzalogosította. Ily sanyarú körülmények közt az ország rendei Rákos mezejére gyűlvén, azt végezték, hogy ha Ulászló fia meghal, soha sem kell nekik külföldi király, mely végzésre Ulászló, tartván Miksa pártjától is, Lajos csecsemős fiát megkoronáztatta.

-79-

63. A paraszt háború. Dózsa György. A király halála.

Ulászló idejében még egy rémitő csapás érte a hont, t. i. a keresztes hadak hirdetése; mert a parasztok elhagyván földes uraikat, Dózsa György keresztes vezér zászlói alá gyűltek, s midőn őket a földmiveléstől elereszteni nem akarták, az országot, tüzzel vassal pusztították, földes uraikat különféle módon halálra kinozták, míg Zápolya a temesi vidéken őket semmivé tette, s vezéreiket elfogván iszonyú kinok közt kivégeztette. Dózsát ugyan is, minthogy a keresztesek királyának cimezteté magát, izzó vas trónba ültették, tüzes vas koronával megkoronázták, s kezébe szinte izzó királyi pálcát adtak, így félig sült husát kiehült cinkosainak kellett megenni. Így lett vége a négy havig tartott szörnyű pórlázadásnak. - A bűn még további büntetést is vont maga után. Ugyan azon évben (1514.) a hazai rendek az ily pusztító féktelenséget meggátolandók, a parasztságot költözködhetési jogától kivetköztették s gyermekeikkel, barmaikkal együtt földjeikhez kötötték. Csak harminchárom év mulva mentetett föl a nép e rabszolgasághoz hasonló büntetés alól. Ezen szerencsétlen esemény után még két évig élt Ulászló; utána Lajos fia jutott a trónra.

-80-

Nevezetes ezen időtájból, hogy a Szepességben, Lőcsén volt 1516-ikban az első toronyóra.

II. Lajos.

1516-1526 = 10 esztendeig.

64. A királyi tekintély bukása; az ország siralmas állapota. A reformatio.

II. Lajos tíz éves korában jutott a trónra, s mind magának, mind az országnak szerencsétlenségére György brandenburgi markgróf vitte főképen nevelését, ki maga kívánván cinkosaival uralkodni, nem hogy tanulásra ébresztette, s az erény útján vezette volna, de játékokkal, multságokkal, gyönyörködésekkel iparkodott a fiatal fejedelmet megrontani. Nem is sokat gondolt Lajos az ország dolgaival, s így a hatalmas főurak kényök szerint viselék magokat. Nem csuda tehát, hogy a királyi tekintély végképen elveszett, s a féktelen főurak csufot üztek belőle; a király jövedelmein osztakoztak, mi által a gyámoltalan király annyira jutott, miként jó csizmája sem volt, s hogy élelemmel ellássák, ékszereit és ezüst edényeit kellett a zsidóknál elzalogosítani, sőt gyakran a lisztet is másoktól kölcsönözték ki. Így az ország, mely már Lajos atyja országlása alatt romlásnak indult, most véginségre jutott. E bajok orvoslására országgyűlés hivatott össze, hol némely üdvös törvények alkottattak ugyan, de nem volt, ki azon törvényeket

-81-

végrehajtsa; mert a csak saját javakról gondoskodó főurak sem a királynak sem az ország tisztviselőinek szavára nem sokat ügyeltek, ezek pedig nem bírtak elegendő erővel a rakoncátlanokat engedelmességre szorítani. – A király házassága Mária, Miksa császár leányával, sem segített e zavarban.

Látván ugyan is Szolimán Magyarország szomorú állapotát, követeket küldött Budára (1520.), hogy az Ulászlóval kötött fegyvernyugvás ideje meghoszsabbítassék, Lajos azonban a követekkel méltatlanul bánt, mire Szolimán felboszankodván, több ízben ide küldé seregeit pusztítani, s minthogy azok erős ellentállásra találtak, sőt meg is verettek, Szolimán kétszázezer emberrel maga jött Magyarországra, az egész hont végpusztítással fenyegetvén. Könnyű volt szavát tartani, mert Németországból a reformatio honunkba is elhatott, s így az előbbi zavart vallásos pártoskodás, egyenetlenség növelte. Siklósy Mihály mint első predikátor s a buzgó Dévay Mátyás leginkább tűnnek ki a reformatio ügyében; az első templomot számukra Sárospatakon Perényi Péter építteté.

-82-

65. A mohácsi veszedelem. Lajos halála.

Az inséges állapotban Lajos minden fejedelelemnél segítségért kiáltozott, de hiában, egyedül a pápa küldött ötvenezer darab aranyat. Lajos tehát csak huszonhatezer fegyverest tudott gyűjteni, s Mohácsnál állott meg azokkal, és Tomory Pál kalocsai érsek tanácsára be nem várván Zápolya János erdélyi vajda negyvenezernyi, s Frangepán Kristóf, tizenötezernyi segédhadát, augusztus 29-ikén 1526-ban megütközött a legszerencsétlenebbül. A püspökök, ország bárói, a nemesség virága nagy részt mind elesett; a foglyokat, hitetlenül, a törökök mind leöldösék, a táborat feldúlták, és csak kevesen menekülhettek meg Báthory István nádorral; a király is futással kivánta életét megmenteni, de midőn Cselye helységnél egy patakot akarna átugratni, kifáradt lova hanyatt esett és a királyt a mocsárban agyon nyomá. Csak két hónap mulva találtatott meg teste. Volt a királyi méltóságnak, e veszes időben is, oly tisztelője, ki a szerencsétlen király testét föltalálván, sírt ásott s betemette. A királyné küldöttei ezen egyszerű sirból, melyre egy kis fakereszt vala tűzve, a király azonban diszöltözékében volt. – Fehérvárra vitték a királyi sirboltba. Szolimán akadály nélkül prédálta az országot, a fényes budai várat, Mátyás drága könyvtárával együtt felégette, s pusztításainak csak azon hír vetett véget, hogy Ázsiában zavar támadt, s így oda kelle sietnie, de mintegy száz ezer fogolyt hurczolt el magával.

-83-

Zápolya János.

A gyászos mohácsi veszedelem után az ország egy része a dúsgazdag Zápolya Jánost ösmerte királyának, s Fehérvárt meg is koronázta, (1526. nov. 11-ikén) míg az erősb fél I. Ferdinándot, osztrák herceget, Ulászló Anna leányának férjét, kínálta meg a koronával, minél fogva jelen siralmas állapotában, ismét polgárháború is gyötré az országot.

-84-

Magyarország

a habsburgi házból származott királyok alatt.

I. Ferdinánd.

1527-1564 = 37 esztendeig.

66. Trónvillongás; a két király megkoronáztatása. Zápolya a törököt hívja segítségül.

Zápolya János, hogy magát a trónon megerősítse, Máriát, az özvegy királynét több ízben felszólította, hogy vele házasságra lépne, a királyné azonban nem fogadván el az ajánlatot, pártjának testvérét, Ferdinánd főherceget ajánlotta királyul, kit a csehek is megválasztottak, s kinek a horvátok is már meghódoltak. Ferdinánd az inségre jutott országot örömezt megkimélte volna a belháborútól, miért is követei által békességre iparkodott birni Zápolyát, de ő erővel, bár hazája vesztével is, király akart lenni. Budára országgyűlést hirdetett martius 17-dikére (1527.), melyből hivei értésére adák Ferdinándnak, hogy a II. Ulászló alatt hozott törvénytől fogva sem ő, sem más idegen nem léphet a trónra; itt egyszersmind határozottatott, miszerint azon hűtlenek jószágai, kik Ferdinándot királylyá választották, elkoboztassanak. Ferdinánd azonban seregét Katzianer vezérlete alatt az országra küldvén, maga sok egyházi és világi urak kíséretében Budára indult, utjában a várakat bevette, s Budára – melyet Zápolya gyáván elhagyott, bevonulván, oda sz. Mihály napra országgyűlést hirdetett; az országrendei innen Fehérvárra mentek, s ott a Perényi Péter által idő közben megkerített szent koronával november 3-kán megkoronázták; erre Zápolya a haza ellenségének nyilvánított, s így utána küldvén Ferdinánd vezéreit, táborát szétveré, s magát Zápolyát, Lengyelországba szalasztotta. Zápolya szorult állapotában a pápától s más fejedelmektől kért segítséget: de midőn semmit sem nyert volna, vég eszközhöz nyult és Szolimánnal lépett szövetségre, mire a szultán maga vezette át Magyarországra háromszázezernyi seregét. Zápolya elejébe ment s Mohácsnál találkozván a török sereggel, Szolimánnak jobbát megcsókolá. Innen egyenesen Budának tartottak, melyet elfoglalván, Bécset is ostromolni kezdé Szolimán, de onnan visszaveretett; átadván azután Budát Zápolyának iszonyú zsákmánnyal és hatvanezer fogolyt rabszíjra fűzve, tért Konstantinápolyba, mely látványon Zápolya maga is könyekre fakadt. A szerencsétlen foglyok közt volt Jakusich is, Oroszlánkó ura, (Trencsin vármegyében) hiv szolgájával Budjács Andorral. Úr és szolgálja egy

-85-

láncre verettek, s a legsúlyosb munkákra fordítottak. Egykor őrizetlenül térvén haza munkáikról, Budjács egy éles baltát pillantott meg, azt magával vitte s gondosan elrejté. Azonban hiában törekedtek ezer szerrel is erős láncukat szétzúzni; - kétségbeesésök nőttön nőtt. Az oroszlánkői hős a legkeserűbb veszéklésre fakadt, hogy szeretett hitvesét, kedves gyermekeit s a magyar hon szent földét többé soha sem látja, - soha! Ezen jagatások szétszakíták a hű szolga szívét, szemei villogtak, - rendkívüli tűz látszék tagjain keresztül villanni. „Uram, ez inségnek tovább tanúja nem lehetek. Örömet meghalok, de halálom szabadítson meg;” - egy hatalmas vágás - és Budjács békós lába szárától elválva a földre hullott, - le vele a gátló lánc is, legnagyobb akadály a szabadulásnak és szökésnek. Hideg oszloppá meredt Jakusich nagylelkű szolgájának ily elszánásán. Segítni akart rajta, s a patakozó vért elállítani. Budjács uri keménységgel s hathatósan parancsolá, hogy siessen, ha feláldozását sikeretlenné nem akarja tenni; Jakusich futott, s végre elérte a forrón szeretett anyaföldet. - A török is megindult a szolga nemesszívűségén, Budjácsot kigyógyítatá s megajándékozván hazájába ereszté, hol Jakusich tetemes javakkal gazdagította, a király pedig nemességre emelte, címerébe adván a levágott lábat.

-86-

67. A nagyváradai béke. Zápolya János halála. Uj háború a törökkel, melyben Buda török kézre jut. Fegyvernyugvás.

Zápolya is szívére vette az ország sorsát s Nagyváradon békét kötött Ferdinánddal, de annak is kevés foganata lett, mert Zápolya 1540-dik évben, Erdélyben meghalt, hol előbb Zsigmond fiát ajánlotta a rendeknek, kit magyar párthivei is királynak választottak és Szolimán pártfogásába ajánlották. Ferdinánd a váradai szerződés szerint az egész országnak ura lett, de Szolimán, Zsigmond védelmére ismét megjelent, Budát csel által (1541.) maga kezére kerítette, mely időtől fogva a török száznegyvenöt esztendeig terhelte és pusztította az országot. Nemzeti öltözet, szokások és nyelv sokat szenvedtek, s a török baromiség erkölcsi romlást is vont maga után. Török kézre került Pécs, Fehérvár, Siklós, Esztergom, Visegrád, Nógrád, Lippa, Temesvár, Nána s még több várak és városokkal együtt, úgy hogy Ferdinánd csupán az Ausztriával határos részt és a bányavárosokat bírta Magyarországból.

-87-

V. Károly császár lemondása után Ferdinánd 1558-ban császárrá választatván, az akkori zavaros körülmények miatt gondjai tetemesen szaporodtak; nevezetesen, a pápa nem akarta császárnak elősmerni, minthogy nem ő koronázta meg, s Romába parancsolta fiával együtt - minthogy ezt protestans nevelte - bűnhödni. De Ferdinánd nem csak hogy oda nem ment, sőt azt is kivívta, hogy a pápa ezután egy császárt sem koronázott, s befolyását is egyházi sz. körébe szorította. - Látván Ferdinánd, hogy a törökök nagy erejével nem mérkőzhetik, nyolc évi fegyvernyugvást kötött Szolimánnal, kinek évenkénti harmincezer darab aranyból álló adót ígért (1562.). A jövő évben Miksa fiát megkoronáztatván, meghalt Bécsben.

Ezen zavaros időkben gyökerezett meg Magyar- és Erdélyországban a protestans vallás, mert itthon az iskolák kiveszvéen, a kik tanulni vágytak, Németországba kénytelenítettek utazni, hol már a nagyobb rész Luther tanát követte. A magyar fő nemesekből is sokan áttértek, ilyenek: Perényi Péter, Révai, Drágfi, Török Bálint, Thurzó Elek országbíró, gyaníthatólag Nádasdy Tamás nádor is, kinek pártfogása alatt adta ki Erdősy protestans pap az első magyar grammatikát. - Ferdinánd uralkodása alatt hozta be Oláh Miklós esztergomi érsek a Jézus társasága szerzetét. - 1543. táján kezdék a tüzköves puszkákat és pisztolyokat készíteni. - 1566-ban történik első említés a zsebórákról.

-88-

A hazai és testvéri szeretetnek egy kitünő példáját kell még megemlíteni. Batthányi Farkas és Orbán testvérek Izabella királynéval, Zápolya özvegyével, tartottak, s kivált Orbán nagy támasza volt Izabella ügyének. Ez egy utjában Móré László hatalmába került, ki Ferdinánd pártján lévén, fogva tartotta őt, nagy váltságdíjt reménylven kapni érette. A pénz azonban szükében volt, Farkas tehát neki szánja magát s Móréhoz megy, „add ki testvéretem - mond - én itt maradok zálogul helyette, mig kiváltanak.” E nagylelkű elszánás meg nem indította Mórét, Orbánt elereszté, de Farkasra láncot veretett s nánai várának alsó tömlöcébe vetette. Midőn épen a váltságdíjjal mennének Móréhoz Orbán követei, Haszán bég Nánát bevette, és Mórét is elfogta. Hallván a török Farkas nemes tettét, szabadon bocsátá őt, Mórét pedig Stambulba vitte, hol csak halála szabadította ki sötét tömlöcéből.

-89-

Miksa.

1564-1576 = 12 esztendeig.

68. Zápolya Zsigmond. A török uj beütése. Szigetvár ostroma.

Miksa országlását is Zápolya Zsigmond háborgatá, mert meg nem nyervén Erdélynek függetlenségét, a Tisza melléken háborúskodott, de szerencsétlenül, mert Schwendi Lázár csak hamar elfoglalta Tokajt, Szerencset, Szatmárt és Erdődöt; midőn pedig látná, hogy nem képes a király seregeivel megmérkőzni, ismét Szolimán segítségeért könyörgött; az öreg szultán 1566. iszonyú táborral Magyarországnak indult a Drávn, Szigetvár ostromához fogott, melyet Zrinyi Miklós védett. Tizenötszáz, többnyire paraszt néppel védte magát e nagy hős a török kétszázezerből álló rémitő csordája ellen, s törhetlen bátorsága húsz ostromot vert szerencsésen vissza. Szolimán boszújában szélhűdés által kimult, vezére azonban a halottat pamlagra ültetve hordatta körül a táborban, mintha szemlét tartana. - Zrinyi látván, hogy a védfalak megrongáltattak, elszánván magát vitéz társaival inkább meghalni, mint a várat feladni, kirohant a várból és vitézül harcolva, bajnokaival együtt a hazáért elesett. Szigetvár romjai a törökök kezére jutottak, de a szultán és húszezer török élete is oda lett.

69. Békekötések. Báthory István. A reformatio gyarapodása. Blandrata György.

Szolimán helyett II. Szelim lett szultán, ki hajlandóbb volt atyjánál a békességre, s Miksa és Zsigmond közt is megtörtént az egyezés. De Zsigmond nem sokáig élhete azzal, mert 1571-dikben Gyulafehérvárott elhalt, sirba vivén magával a Zápolya nemzetséget.

-90-

Erdély, szabad választásánál fogva, a jeles tehetségű Báthory Istvánt választotta fejedelméül, mely választásban mind Miksa, mind Szelim megegyezett. Báthory bölcs, igazságos országlása túlhatott a kis Erdélyen, úgy annyira, hogy a lengyelek, noha Miksa is vágyott a lengyel királyságra, elmellőzven őt, Báthoryt emelték a trónra. Báthory itt is dicsőséget gyűjtött a magyar névre, s áldást a maga emlékére.

Miksa uralkodása alatt csak annyiban változott a haza állapota, miként a mi Ferdinánd alatt megkezdett, most gyarapodott. A reformatio mind inkább haladott, s a béke idején legottan a tudományok terjesztésére iskolákat alapítottak. - Blandrata György, Zsigmond orvosa, Erdélybe az unitarius tant hozta be.

Miksa 1576-ban halt el. E kegyes fejedelem a latin, német, spanyol és olasz nyelveken kívül, magyarul és csehül is beszélt, úgy hogy akármely alattvalójával annak anyai nyelvén szólhatott. Öt fia közül a két idősb, Rudolf és Mátyás magyar király lett.

Rudolf.

1576-1608 = 32 esztendeig.

70. Török háborúk. Győr áruháza általi elesése és visszafoglalása. A király hajlama a tudományok iránt. Bocskay.

Rudolf a trónra jutván, semmit sem ohajta forróbban, mint az atyja által a fényes portával (igy is nevezik a török udvart), kötött békesség megújítását; de némely basák nyughatatlanságai megsemmisíték azt, és az apróbb csatákból tizenöt esztendeig tartó háború kerekedett. Százötvenezernyi fegyveres néppel küldé Amurath szultán a fővezért új pusztításokra. Győrt 1594-ben Hardegg gróf áruháza által megvette, ki azután Bécsbe haditörvénytörvények elé állítván, két kezei s azután feje levágására ítélte, a jövő évben azonban Schwarzenberg herceg és Pálffy Miklós vitézsége által Győr visszafoglaltatott. A király Pálffy vitézségét százezer darab arannyal akarta megjutalmazni, de ő el nem fogadta, azt állítván, miszerint ő a haza hű fia lévén, életét, erejét a honnak szentelte, és szenteli jövőjére is. A folytatott háborúban a szerencse majd egy, majd más részre hajlott, s így husz évi béke kötött.

-91-

Rudolf több gyönyört talált a tudományokban mint a csataterén, a fegyverforgatásban, s már eddig is inkább testvérei intézték és vezették az ország dolgait, ezután pedig tartományai kormányzását a hercegek közt kiosztotta, s ő leginkább Prágában a csillagászattal foglalkozék; a magyar ügyeket Mátyás kormányozta. - Kétségtelenül hihetni, hogy Rudolf, ha eleinte a török háborúk, azután pedig az erdélyi viszálykodások nem gátolják, a tudományokat és mesterségeket hazánkban is fölélesztette volna.

Erdélyben előbb Báthory Zsigmond szakítá meg a csendet, kinek halála után a hatalmas Bocskay István lépett föl; a békére vágyó király a többi közt, e nevezetes pontok alatt lépett vele egyességre: hogy Bocskay Erdélyt, Magyarország némely vármegyéivel örökösön bírja, ha pedig örökös nélkül halna meg, minden tartománya szálljon vissza Rudolfra a örökösöire; a protestansoknak szabad vallásbeli gyakorlásuk legyen. - Bocskay nem sokára méreg által mult ki.

-92-

Megszerezvén a békét, Rudolf Magyarországot Mátyás öccsének, ki erre őt fegyverrel kényszerítette, átadta, ő pedig egészen Prágába vonult, hol 1612-ben a halál tudományos foglalkozásai közt érte.

II. Mátyás.

1608-1619 = 11 esztendeig.

71. A koronázó országgyűlés. Pázmány Péter.

A Rudolf alatt hozott törvények nem adtak elég biztosságot a nemzetnek, s a kötött béke is, úgy látszik, csak a fegyvert tette le az elégtelenséggel; mert az ország rendei Pozsonyba összegyűlvén, addig meg nem akarák Mátyást koronázni, míg a következő törvénycikkeket meg nem erősítette: mindenkinek saját lelkiismerete szerint, szabad legyen akármely vallást követni; a király háborúba nem avatkozhatik, s békét sem köthet a rendek megegyezése nélkül; a külföldi katonaság az országból minél előbb vitessék ki; a király Magyarországon lakjék, s Illésházy István nádorrá választatott. Ezek elfogadása után Mátyás 1608-ban megkoronáztatott, és az így szerzett csendet egész országlása alatt fel is tartotta Magyarországon.

Illésházy nádor már a következő évben elhalván, új nádorválasztási országgyűlés hirdettetett, melyben Thurzó György köz felkiáltással választatott nádorrá, ki azután, mint az ágostai vallástétel egyik legbuzgóbb híve, 1610-ben Zólyomban zsinatot tartott, melynek határozatai ellen Forgách bibornok óvást tett. - Ezen időben lépett föl Pázmány Péter jezsuita, ki irással és szóval hatalmasan küzdött a protestantizmus ellen.

-93-

Erdélyben Báthory Gábor, nemzetségének utolsó ivadéka, vitte a kormányt oly kegyetlenséggel, hogy Erdélynek nagyobb zsarnoka még nem volt, a miért többen összeesküdtek

ellene, s végre, a szultán a derék Bethlen Gábort nevezé ki Erdély fejedelmévé; Báthory Nagyváradra menekült, hol meggyilkoltatott. Bethlent II. Mátyás is elősmervén, vele Nagyszombatban békét kötött. - Meghalván Forgách esztergomi érsek, helyébe a király az egyház iránt sok érdemeket szerzett Pázmányt nevezte ki. - Miután még Pozsonyban országgyűlés tartatott volna, melyben Thurzó helyett, ki a protestánsok nagy kárára elhalt, Forgách Zsigmond választatott volna nádorrá, Mátyás a cseh ügyekre fordítá figyelmét, miközben meghalt Bécsben (1619.).

1623-ban építette Spillenberg Samu Szepességben, Lócse mellett, az első papiros malmot.

II. Ferdinánd.

1619-1637 = 18 esztendeig.

72. A harminc éves háború kezdete. Bethlen Gábor.

Ferdinánd uralkodásának történetét súlyos hadviseletek töltik el. Alig lépett ugyan is a trónra, a csehek vallási szabadságukat szorítatni látván, Thurn Mátyás gróf vezérlete alatt fegyvert fogtak; így kezdődött azon rémítő forrongás, mely harminc esztendeig tartott háborút gyulasztott, s a vallásháború név alatt ösmeretes, mely Csehországból Német- és Magyarországra áthatott, mert a csehek Bethlen Gábort felizgatván, ez negyvenezernyi sereggel Magyarországra jött, s a felső részen Pozsonyig, a bányavárosokkal együtt, mindent elfoglalt. Pozsonyban a szent korona is kezébe került. Ezután győzelmes seregeit Ausztriába is át vitte, és Bécsset ostrom alá fogta, de minthogy a német sereget ütközetre nem birhatta, Bécsújhelyig pusztított; e közben Sopront bevette s a dunántúli megyéket is meghódította, s így tért vissza Pozsonyba, hol az ország rendei még mindig együtt tanakodtak, hova a császár is meghatalmazottakat küldött, mire azonban ezek megérkeztek, a protestáns rendek panaszt emeltek, hogy vallásuk szabadságában minél inkább gátoltatnak, minélfogva azt határozták, hogy Ferdinánd letétessék s helyébe új király választassék; már a felavatási oklevél is elkészült, midőn Ferdinánd meghatalmazottjai megérkeztek, s a nádor közbejárásával, kit a felingerült rendek az ablakon akartak kidobni, végre sikerült a tornyosuló vést elosztatni, miután Bethlennek kedvező föltételeket szabtak. Bethlen elfogadván a föltételeket, Besztercére országgyűlést hirdetett, azonban még mielőtt ez összeült volna, a csehek megújíták a háborút, és Bethlent ismét pártjoknak megnyerték. A besztercei gyűlés igen izgatott volt, s itt Bethlent királynak kiáltották ki, ő azonban nem koronáztatá meg magát, sem a királyi címmel nem akart élni.

Ferdinánd nem mervén seregét Németországból kihozni, békességet kötött Bethlennel, de ez kétszer is megszegte azt, míg végre nem kaphatván meg nőül Ferdinánd leányát, mire nagyon vágyott, a brandenburgi herceg testvérét, Katalint vette el, s így Ferdinánd által német birodalmi herceggé neveztetvén, Sleziában Oppeln és Ratibor hercegségeket, Magyarországon Szatmár, Szabolcs, Ugocsa, Zemplin, Borsod és Abauj vármegyéket kapta volna több várakkal, a békét többé meg nem szegte. Meghalt 1629-ben vizkorságban. Utána az erdélyiek Rákóczy Györgyöt választották fejedelmökül.

Németországban még mindig folyt a vérengzés, nálunk azonban lecsilapodván a vész, számos iskolák emeltettek; nevezetesen Pázmány Péter nagy tudományú és ékes beszédű esztergomi érsek által a nagyszombati egyetem. - Ferdinánd 1637-ben halt el, Ferdinánd és Leopold fiakat hagyván maga után.

Egy jeles történetíró így festi Ferdinánd életét: jámbor és kegyes életű fejedelem volt, buzgó katolikus, az igazgatásban szelid; mindenek, még ellenségei iránt is, oly kegyes, hogy általában azt mondották felőle: a ki Ferdinándnak legnagyobb jóakarásával akar élni, először ellensége legyen; végre oly erényes volt, hogy Gusztáv Adolf svéd király gyakran azt mondá felőle, miként ő csak Ferdinánd erényétől fél; Bethlen pedig azt vallotta felőle, hogy veszedelmes Ferdinánd ellen hadakozni, mert ő sem a szerencsétlenségen nem aggódik, sem a szerencsének nem örül; M u s z t á n, budai vezér pedig azt állította, hogy Ferdinánd szent, és az Isten hadakozik vele és mellette.

III. Ferdinánd.

1637-1657 = 20 esztendeig.

73. A pozsonyi országgyűlés. I. Rákóczy György. A linci béke.

Még III. Ferdinánd alatt is folyt Németországban a vallásháború, Magyarországon pedig a protestánsok a reformatio kezdete óta hozott törvények ellenére is, hogy kiki szabadon gyakorolhatja vallását, sem voltak elegendő biztosságban, sőt még üldözöttek is, ennélfogva a magyarok, kiknek nincs vérében a törvényteleniséget megszokni és annak hódolni, I. Rákóczy György vezérlete alatt, ismét fegyvert fogtak, de örömet letették, midőn Ferdinánd Pozsonyban országgyűlést hirdetvén (1647.) bölcs törvényeivel a viszálykodó feleket kiegyenlité. Itt ismét megállapított, hogy minden vallás szabadon élhessen tulajdon templomával, harangjával, sat. s egymást a vallás gyakorlatában ne háborgassák. Ezen sikeres határozat által Ferdinánd a linci béke által Németország csendét is helyre tudta állítani. - A felhagyott üldözések csak hamar buzgó vetélkedéssé változtak, minden felekezet iskolákat állított fel vallása erősítésére, minek azon üdvös következése lón az országra, hogy a tudományok szépen gyarapodtak, s minden részről jeles tudósok léptek föl, honunkat nem kevésbé diszesítők.

III. Ferdinánd látván a nyugalmat naponkint erősödni, fiát IV. Ferdinándot Pozsonyban

megkoronáztatá, ki azonban még atyja életében meghalt. Ennélfogva ismét Leopold, másodszülött fiát ajánlotta a rendeknek, ki szinte megkoronáztatott 1654-ben. Harom év múlva ezután halt el a szerencsés fejedelem.

-97-

I. Leopold.

1657-1705 = 48 esztendeig.

74. A törökök dulongásai. Zrinyi Miklós. A szent gothárdi ütközet.

Alig lépett Leopold a trónra, az erdélyi öröklési civódások miatt török háborúba keveredett. Kara musztafa nagyvezér ugyan is kétszázezerből álló sereggel indult Magyarország felé. Leopold nem lévén fölkészülve ily tömérdek ellenségnek gátot vethetni, a németek vezérévé Montecuculit, magyarokévé pedig Zrinyi Miklóst tette. Zrinyi apró csatázásaiban, a hol lehetett, tetemesen fogyasztotta az ellenséget, teljes győzelmet is vehetett volna talán rajtok: de Montecuculi, a számos ellenségtől félvén, nem csak meg nem ütközött, hanem Zrinyi dicsőségét akadályozni is iparkodott, sőt még Zrinyivárat alattomban fel is gyújtotta. Ily méltatlanságon elkeseredvén Zrinyi, a hadi pályáról magános életre vonult, s később vadászaton egy vad kan által megöletett. Vannak, kik azt állítják, hogy a vadászaton bérencek által gyilkoltatott meg. – Montecuculi ezután (1664.) szerencsésen megütközött sz. Gothárdnál, hol tizenhatezer török esett el, s száznegyven zászló az egész táborral együtt a győző kezeibe jutott.

75. A Vesselényi féle összeesküvés.

Most a török kért békét, mely husz évre Vasváron meg is köttetett, a magyarok hire tudta nélkül, mit a főrendek nehezen viselvén, csak hamar többen Leopold ellen összeesküdtek: első összejövetelük a trencsényi fürdőben volt, hol Rákóczy Ferenc Zrinyi Ilonával menyekzőjét tartotta, utóbb Murányban Vesselényi nádornál, hova az erdélyi fejedelem is követeket küldött volt (1665.). Az ingerültség eloszlatására a király Besztercére hívta egybe az ország rendeit, hogy oda küldendő királyi biztosával sérelmeik orvoslásáról tanakodnának. Az összegyűlt rendek azonban gróf Rothal elnöklete alatt nem akarván tanácskozni, az országgyűlés eloszlott, mire az elégtelennek Vesselényinél titkosan tanácskoztak, s azt határozták, hogy hadakat gyűjtvén, a törököt és erdélyieket segedelemre híván, a királyt követség által kérjék föl, tartaná meg, a mit a felavatási oklevélben esküvel ígért; a magyar ügyeket ne tárgyalassa a magyarok ellenségei által, az idegen katonákat vigye ki az országból, s a hivatalokra magyarokat alkalmazzon, és csak azután, ha a király a nemzetnek ezen igazságos kérelmeit meg nem hallgatná, nyuljanak fegyverhez II. András törvénye szerint szabadságaik védelmére; de a király személye s méltósága tiszteletben tartassék. Vesselényi azonban nem sokára elhalván, az összeesküvés fölfedeztetett, Zrinyi Péter, Frangepán Kristóf, Nádasdy s több mások lefejeztettek, sokan jószágaiktól megfosztattak és száműzettek, legtöbben pedig vár vagy gályarabságra vitettek.

-98-

Ezután még nagyobb forrongások ütöttek ki; mert Leopold, leginkább a jézsuiták, s Lobkovicz és Hocker minisztereinek tanácsára, kik úgy hívének legkönnyebben a protestansokat elnyomhatni, ha Magyarország osztrák tartományává változtatik, – a magyar katonaságot elbocsátotta, s az országot német zsoldosokkal öntette el; minden különbség nélkül mindenektől adót vett, a protestansok jogait szűkebb korlátok közé szorította, a nádorispányi hivatalt eltörölvén, Ambringen Gáspárt, a német rend nagy mesterét, tette Magyarország kormányzójává, mellé egy tanácsot rendelvén, mely magyarok és németekből állott.

-99-

76. Az alkotmány eltörlése. Tököly Imre. Bécs ostroma.

Az alkotmánynak ily hirteleni feldöntése nem maradhatott következés nélkül; Leopold ellen pártok alakultak. Midőn pedig Ambringen, de főképen a Kobb vezérsége alatt volt német zsoldosok felső Magyarországon minden csekély gyanúra is nagyon kegyetlenkednének a lakosokon, a pártosok száma növekedett, s a baj annyira elhatalmazott, miszerint már orvosolhatlannak látszék. Köz lázadás és polgár háború támadt, melyben mindkét fél véres nyomokat hagyott maga után. Ezek látására Leopold hajlandó lett volna a béke visszaállítására, de Tököly Imre XIV. Lajos francia királytól pénzbeli, Apaffy erdélyi fejedelemtől pedig hadi segítséget nyervén, magát a pártosok vezérévé választatta. – Ezen Apaffyról mondják, hogy egy pipát kapván az érsekújvári basától ajándékban, első dohányzott a magyarok közt.

Tököly fegyvereit felső Magyarországon szerencse követte, s a bányavárosokat csak hamar el foglalta, mit Leopold nehezen nézvén, (1681.) országgyűlést hirdetett, hová Tökölyt is meghívta, ki azonban meg nem jelent. Leopold ekkor a nemzeti alkotmány visszaállításával, lecsendesítvén a fölkelőket, Tököly pártját igen megfogyasztotta. Ez, veszedelmes állapotát látván, a husz évi béke eltelése előtt a török nagy vezért, Kara Musztafát, háromszáz ezer fegyveressel Magyarországra hívta, ki is (1683.) iszonyú pusztításokat vitt végbe, és egész táborával Bécsset megszállotta. Leopold a veszedelem elől Linzbe menekült, s a császári székváros felmaradását csupán Károly lothringiai hercegnek, Stahrenberg grófnak, a bajor és szász fejedelmeknek, de leginkább Szobjeszky János lengyel királynak köszönhetette, kik tökéletes győzelmet vettek a törökökön; ezek nyakra főre futottak vissza, de Párkánynál elértvén, másodizben is megverettek, mely szerencsétlenségöket Tökölynak tulajdonítván, őt a váradi basa által elfogatták, s török fogságba magokkal elhurcolák, mire pártosai a király hűségére tértek. – Ez időbe esik a kávé használatának kezdete.

-100-

Buda visszavétele.

E kettős veszteséggel a törökök bátorsága megtörtén, és seregök is tetemesen megfogyaszthatván, Károly lothringiai herceg csak hamar ezután Budát is megszállotta, de kénytelen volt, az ott vezérlő basa erélyes ellentállása miatt, azzal felhagyni, miután azonban Visegrádot, Érsekújvárt, Esztergomot felszabadította a török járom alól, s Kassa, Onod, Szolnok több más várral meghódolt volna Leopoldnak, 1686-dik június havában kilencvenezernyi sereggel ismét ostrom alá fogta Budát, melyet a vitéz hitehagyott Abdi basa tizenhatezer próbált harcossal védelmezett.

-101-

Abdi francia Sveiczban szegény sorsú, de becsületes szüléktől származott, s már gyöngéd korában a juhok őrzésére használtatott. Neve Kunyí volt. A természet nem hívta őt a pásztori csendes és ártatlan foglalatosságra; mert ő tüzes elmével bírván, maga gyakorta a hegyeken mászkált, nyáját pedig valamelyik pásztorársára bízta. Egykor visszatérvén, hallja, hogy a farkas egy kecskéjét elragadta; szigorú büntetéstől félvén, a tizennégy éves ifjú a szomszéd Franciaországba futott és katonává lett, hol annyira kitünteté magát, hogy kapitányságra emelkedett. A szent Gothárdi ütközetben Magyarországon azon sereggel, melyet a francia király Leopoldnak küldött volt, részt vett, hanem elfogatván, csak azon föltétel alatt menekült meg a rablánctól, hogy Mahomed hitére állott. A törököknél is oly derekasan tudta magát forgatni, miként nem sokára benderi, azután pedig budai basává neveztetett. - Június 18-án megszállván ismét Budát a magyar és német hadak, a várívás oly szorgalommal és sebességgel folyt, miszerint már július 13-án ostromra mehettek, hanem Abdi emberkedése által visszaverettek. Hiában iparkodott a császári sereg őt a vár feladására birni; nemes elszántsággal meg nem szünt embereit utolsó lehelletökig buzdítani a vár védelmére, s így lőn, hogy csak september 2-án, midőn mindkét fél a legnagyobb tüzzel és bátorsággal küzdött, s az ostromlók nagy veszteséggel mindaddig visszaverettek, míg a vitézül küzdő Abdi egy golyótól találva, le nem rogyott, veretett ki a vezérértől megfosztott őrsereg. Így jutott végre Magyarország fővárosa törvényes királya hatalmába a száznegyvenöt évi török iga alól.

-102-

A keresztény fegyver e jeles győzelmét pompás diadali szertartással ülte meg Károly herceg, és az ünnepet a keresztény erény győzedelme még inkább dicsőítette. A vitéz ostromlók közt Szápáry Péter különös példáját mutatta a hazáért való feláldozásnak: a hol legnagyobb volt a veszély, ott Szápáry küzdött, ki egy előbbi csatában török fogságba esett volt. A durva Hamzsabég először is kétszáz korbácsot veretett a nemeslelkű honfira, azután földalatti tömlőcbe vetteté, hol a megkínzott hős csak penészes kenyéren tengődött, ágya pedig rothadt szalma volt. Midőn erős természete a roszul ápoltságokat meggyógyítja, a legnemesb bajnok és férjfi a legalacsonyabb rabszolgai munkákra kényszeríteték, a legkegyetlenebb bánást és gúnyoltatást kelle kiállania; sőt annyira ment a törökök vadsága, hogy járomba fogaték, s mint igás baromnak földet kellett szántania. Ily sanyarú helyzetben csupán hite s azon reménye vigasztalá, miszerint az, ki e nehéz próbát reá küldé, érdemtelen szenvedéseinek majd véget is fog vetni; - s vetett is, mert barátja Batthyányi egy elfogott agáért kicserélte, és Szápáry ismét hazájáért harcolhatott. A szerencsés budai ostromnál Hamzsabég elfogatott, s Károly herceg most Szápárynak adá őt át, hogy a rajta elkövetett méltatlanságokat kényére boszulja meg, mire Szápáry az elrémült törököt ily szavakkal lepedé meg: a keresztény nem ösmer boszúállást, mert a szelid Jézus azt tanította, szeresd ellenségedet is. Hamzsabég, én megbocsátok neked, - szabad vagy! - E szavak megrázák Hamzsabég szívet, s megilletődve felelé, hogy ily bánásmódot nem reménylven, már mérget vett; Szápáry tehát tüstént orvosért küldött, s még néhány hétre megnyujtatá a török életét, ki az alatt a kereszténységre tért, s megkeresztelve hunyt el legnemesebb ellenségének karjai közt. Szápáry boszúja tisztelettel lebegett szájról szájra, s Leopold e hős vitézségét, s keresztény gondolkodás módját grófi méltósággal jutalmazá.

-103-

77. A török feletti győzelmek. A karlovici béke. Az örökösödési jog megállapítása.

A budai fényes nap után a nagyvezér sietve Belgrádnak indult, hanem Károly herceg sem veszteglett; még azon évben, mielőtt a tél beállott volna, Simontornyát, Péceset, Siklóst, Szegedet bevette, a jövő évben (1687.) pedig augusztus 12-én Mohácson megütközvén húszezer törököt vágott le, és Eszéket, Péterváradot, egész Tótországot és Szerémséget vissza foglalta.

Ennyi csapás és veszteségre a törökök új terveket koholván, Tökölyt fogságából kibocsátották, ki miután felső Magyarországon a lázadás zászlóját újra kitűzte volna, számos követőkre talált, mire a király Karaffát Eperjesre küldé, hogy nyomozást tartván, a bűnösök ellen a magyar törvény értelme szerint járjon el. Karaffa saját ablakai előtt állította fel a verpadot, és kinzások által kicsikart vallomások- és gyanúból is a legtekintélyesebb polgárokat halálra íteltette. Leopold értesítetvén Karaffa iszonyú eljárásáról, megszüntette ugyan azt, hanem Tököly pártjával új támaszt nyert a törökökben, kik több ízben megveretvén, 1697-ben a szultán maga állott serege élére, de Eugen, savoyeni herceg, Zenta mellett találkozván vele, hirtelen megtámadta őt, és egészen tönkre tette; az ijedtében megfutott szultán minden ezüst sereit, összes lőszerét, kilencezer szekeret, hatvanezer tevét, tizenötezer ökröt, hétezer lovat, s az egész pénztárt három millió forinttal a győztes seregnek hagyta. A törökök a folytonos vereség által annyira megrongáltattak, hogy Karlovicon 1699-ben huszonöt évre békét kötöttek. - Tököly, mint csaplóros Bithiniában halt el.

-104-

Még ezen utóbbi háborúk folyamata alatt Leopold Pozsonyba országgyűlést hirdetvén (1687.), ott azt kívánta, hogy az ország rendei József fiát koronáznák meg, s egyszersmind állapítatnék meg az ausztriai ház (habsburgi) örökös joga Magyarországon; el is fogadták azt a rendek, abban egyezvén meg, hogy mindig a legidősb fimagzat uralkodjék; kikötötték azonban, hogy a királyok a koronázáskor mindig ünnepélyes esküvel biztosítsák a nemzetet, miszerint az ország szabadságait s törvényeit szentül megfogják tartani. Ezen országgyűlésen eltöröltetett II. András

78. Uj elégületlenség. II. Rákóczy Ferenc. Leopold halála.

A török háborút ismét polgári lázadás követte, mert a karlovici békekötésre a magyarok közül senki sem hivatott meg; a papi és világi hivatalokra külföldiek tétettek, s az idegen katonaság mindaddig sem vitetett ki az országból; állandó adózás hozatott be; a protestánsoktól újra sok templomok elvételtek, s más több effélék történtek a nemzet szabadságainak ellenére, mit sokan oly nehezen szenvedtek, hogy Leopold ellen fegyvert fogni magokban eltökélték, vezérül választván II. Rákóczy Ferencet. Így ütött ki 1700-ban a kuruc világ név alatt ösmeretes polgárháború, melyet Leopold, a spanyol örökség iránt való háborúval foglalkozván, szerződésekkel akart lecsillapítani, de sikeretlenül; mert az elégedetlenek szerencsés előmenetelőket látván, folytatták a hadat, s ha a király szerződések, új ígéretek és eskü által kívánná a sérelmeket orvosolni, minthogy ezeknek sikeretlenségét már több ízben tapasztalták, azt kötötték ki, hogy a békepontok megtartásáért a szárazföldi hatalmak kezeskedjenek, mibe Leopold általában nem akart megegyezni, a háború folytatott tehát a király haláláig (1705.), sőt fiára is átszállott.

-105-

Leopold uralkodása alatt 1666-ban hozatott be Magyarországra a kegyes iskolák rende.

I. József.

1705-1711 = 6 esztendeig.

79. A Rákóczyféle forradalom legyőzése. A szatmári béke.

József az 1687-ki országgyűlésen megállapított örökösödési törvény szerint a magyar trónra jutván, minden erejét az elégületlen nagyok lecsendesítésére fordította, hogy a békét helyre állítsa. A Magyarországon dühöngő német tábornokokat visszahívta, a protestánsok jogait megerősítette, s 1703-diki majus 10-kén általános bünbocsánatot hirdetett ki mind azoknak, kik a hűségre visszatérnek, hanem Rákóczy e derék fejedelemnek jó szándékát fereösmervén, az ország nagyobb részét elfoglalta, zászlóira, pénzeire s fegyveresei sisakjaira Pro Patria et Libertate (a hazáért és szabadságért) édesgető szavakat tétette, s már erdélyi fejedelmmé választotta magát. Azonban seregei Trencsinnél tetemes veszteséget szenvedvén, párthivei közül sokan a király hűségére tértek. Hiában iparkodott ezután magát ismét összeszedni, s külhatalmasságok által biztosítani, mert József, Pálffy János és Károlyi Sándor grófokat megbízván, Szatmárba meghívta a békételeneket, hol is azok egészen lecsendesítettek, de a szelid és igazságszerető király nem éldeheté a béke örömeit, mert még mielőtt az bevégeztetett volna, himlőben meghalt 1711-ben, kinek halálát Pálffy mindaddig titokban tartotta, míg a béke cikkelyei tökéletesen meg nem erősítettek s aláírtak. – Fiai nem voltak.

-106-

III. Károly.

1711-1740 = 29 esztendeig.

80. Az ország jogai és szabadságainak megerősítése. A Sanctio Pragmatica.

III. Károly, I. Józsefnek testvér öccse, Spanyolországból visszahivatván, előbb német császárrá, azután pedig a pozsonyi országgyűlésen magyar királylyá koronáztatott. Mint császár VI., mint magyar király III. Károly nevet viselt. Hogy a polgárháborútól megrongált országot ismét fölsegíthesse a szatmári béke feltartása mellett az ország szabadságait és jogait megerősítette, Rákóczynek is bünbocsánatot ajánlott minden jószágainak meghagyásával, de Rákóczy több társaival együtt, különösen Bercsényi gróffal e kegyességet el nem fogadta; készebb volt számkivetésben élni mint magát megalázni s több viszontagságok után Törökországba vette magát, hol 1735-ben Rodosztóban meghalt.

-107-

III. Károly mindjárt uralkodásának második esztendejében arról kezdett gondoskodni, hogy a férjfi-ágra szorított öröklési jogot a habsburgi ház leány-ágára is kiterjessze. Ezen törvényes trónörökösödés Sanctio Pragmatica nevet nyert, a melyet, miután a többi örökös tartományok elfogadták volna, Magyarország rendei is törvényeik közé iktatták (1722.), kikötötték mindazonáltal, hogy az uralkodó fejedelmek romai vallásuak legyenek, és országlásuk kezdetén a nemzet szabadságainak és az ország törvényeinek megtartására magokat különös oklevéllel és esküvel kötelezzék. – 1715-ben az állandó katonaság tartására katonai adó hozatott be.

81. Török háborúk. Itélő táblák. A selyemtenyésztés.

III. Károly csendes uralkodását két török háboru szakítá meg, melyekből az első igen szerencsésen ütött ki, mert az által a temesi bánúságot, Nándorfehérvárt, Szervia, Bosznia és Oláhországnak nagy részével együtt, birodalmához kapcsolta; de a második török háborúban, a temesi bánúságot kivéve, mind azokat ismét elvesztette. Ezen háború után még csak egy évig élt Károly; meghalt 1740-ben fimagzat nélkül. – Országlása honunkra nézve igen nevezetes; mert az igazság célirányos kiszolgáltatására a kerületi táblákat alkotta, ezen felül pedig helyreállította Pesten a királyi és hétszemélyes táblákat. Számos gymnasiumokat alapított, s a külföldi egyetemekben tanított tudományok előadását nálunk is törvényesen meghatározta. – 1735-ben hozta a Bánátba Mercy gróf a selyembogarakat, de az ipar és kereskedés ezen jövedelmező ága

-108-

egy század alatt sem tudott elterjedni.

Mária Theresia. **1740-1780 = 40 esztendeig.**

82. Az 1741-ki országgyűlés. A magyarok törvényimádása.

Mária Theresia még atyjának, III. Károlynak, életében Ferenc lotharingiai herceggel házasságra lépett, halála után pedig mind azon országokat és tartományokat átalvete, melyek a Sanctio Pragmatica szerint őt illeték, de mindjárt országlása kezdetén iszonyú veszély fenyegette; mert több európai fejedelmek, az elősmert Sanctio Pragmatica ellenére is, majd egész Ausztriát, majd annak külön részeit magoknak követelték. Így történt, hogy a fiatal királynő egyszerre hét ellenségtől faggattatott, kik birodalma némely részeit már el is foglalták. E súlyos helyzetben egész birodalmát a vitézségben és nemes elszánásban magát többször jelesen kitüntetett magyarjaiba helyezé; ennél fogva Pozsonyba országgyűlést hirdetett, hol gyászba öltözve, fekete szőnyeggel bevont trónon, József kis fiát ölében tartva, fogadta a királyné az országnak egyházi és világi, számszerint hatodfélszáz rendeit. (1741-dik szeptember 21-kén). Latin beszédében könnyes szemekkel panaszlá el az európai fejedelmek hűtelenségét, magát és gyermekeit a nemzet tapasztalt vitézségebe ajánlotta. A harcias férfiak szemei könnybe lábbadtak, és szent lelkesedés hatván meg sziveiket, kardot rántva, ezerszeresen hangzott: *Moriamur pro rege nostro, Maria Theresia!!* (haljunk meg királyunkért, Mária Theresiáért). A hetvennyolc éves ősz Pálffy nádor zászlói alá ötvenezer fegyveres rendeltetvén, Eszterházyak, Károlyi, Csáky, Baranyay, Festetics, Koháry, Nádasdy tábornokok az előre hatott ellenséget legyőzték, s a habsburg-lotharingiai ház uralkodását örökre megszilárdították.

-109-

83. A királyné hálája s bölcs kormányzata.

Hálaérzéssel fogadta a dicső Mária Theresia magyarjainak így bebizonyított hűségét, s hosszú uralkodása alatt a nemzet iránti legbensőbb ragaszkodással viseltetett. Ennél fogva József fiának nevelését is Batthyányi Károly hercegre bizta. A háborúk alatt tetemesen megrongált budai királyi várat és lakhelyet fölépíttette. A magyar nemes ifjak nevelését az általa Bécsben alapított nevelő intézetben (Theresianum), valamint a bécsujhelyi katonai akademiában is megengedte (1746.) Selmecen (1660.) bányász iskolákat szerzett, melyek mai napig szép előmenetellel virágoznak. A magyar koronához tartozó tengermelléket, a fiumei kikötővel együtt Magyarországhoz kapcsolta (1766.), s ugyan ezen évben Erdélyt Nagyfejedelemség címevel ékesítette. 1772-ben a Zsigmond király által elzálogosított tizenhat szepesi várost kiváltotta: Galliciát és Lodomeriát visszavette. A Pázmány Péter által Nagyszombatban alapított egyetemet, eltöröltetvén a Jézus társasági szerzet, Budára áttette, s az iskolákat egész országban célszerű rendre állította. A katolikus püspökségeket héttel szaporította. 1764-ben állítá fel a szent István apostoli királyi rendét; 1760-ban a magyar testőr sereget. 1767-ben hozta be királyi biztos által az urbariumot. - Ily dicső uralkodás után négy fiat s hat leányt hagyván maga után, tartományainak mély szomorúságára 1780-ban mult ki.

-110-

II. József. **1780-1790 = 10 esztendeig.**

84. József nagyszerű, de alkotmányellenes újításai.

E valóban nagy fejedelem dicső anyjának köszönhető az egész világtól nagyrebecsült tetteit; mert legcélszerűbb nevelését bevégezvén, vele tartományait s a külföldet beutaztatta, s így 1765-ben uralkodó társává nevezte. Ily előkészületek után méltán mondhatni, miként még egy fejedelem sem lépett annyi tehetséggel felruházva a trónra, ki sok utazásai és tanulmányai által szerzett ösmereteit, alattvalóinak boldogítására ügyekezett fordítani; minél fogva mindjárt uralkodása kezdetén erélyesen belekapott nagy terveinek kivitelére. - Mindjárt első rendelete mindenütt figyelmet és örömet gerjesztett, mert a pénztárt nem csak kiürülve, hanem adósságokkal terhelve találván, az államkiadásaiiban takarékoskosságot hozott be, s ezt is jó például saját udvarában kezdte meg, honnan a tulságos fényűzést kitiltotta. Ezután hogy alattvalóinak érzelmeiről, kívánatairól biztos tudomást szerezhessen, a sajtónak szabad működést engedett; legfőbb gondját azonban a vallási ügyekre fordította, melyeket illetőleg kibocsátott rendeletei nem csak alattvalóit, hanem az egész mivelt Európát csodálattal töltötték el. Több egyéb intézményei közt a szerzetes rendeket nagyobb részint eltörölte, s bevont javaikat a plébániák szaporítására fordította, s hogy birodalmát minden kül befolyástól megóvja, a püspököknek megtiltotta bár miféle címért, engedmény vagy kegyelemért a pápához folyamodni, minden pápai okiratot, kihirdetése előtt, maga elejébe terjesztetni parancsolt, s ezen rendeleteihez annyira ragaszkodott, miszerint azok visszavonására még a Bécsbe utazott romai pápa. VI. Pius, kit katolikusköz illő tisztelettel fogadott ugyan, sem hirhatta. - 1781-ben a vallási egyenetlenségek kikerülésére s a jó egyetértés előmozdítására a *Tolerantiale Edictum* ot, vagy is türelmi rendeletet adta ki, melynek erejénél fogva a protestansok és ó hitűek szabadságot nyertek, vallásukat mindenütt háborítatlanul gyakorolhatni, templomokat és iskolákat építeni.

-111-

Hasonló erélyességgel fogott politikai újításaihoz is; az egyesült udvari kamarát eltörölte, magyar ügyeit a Kancelláriára bizván, melylyel az erdélyi kancelláriát egyesítette: a nádori hivatalt mellőzvé a helytartótanácshoz egy elnököt és két alelnököt nevezett ki, s az így ujonnan szabályozott kormányshéket Pozsonyból Budára, az ország közepére tette át. A közterhek

-112-

viselésére új adórendszert dolgoztatott ki, s a földet vevén alapul, azt rendelte, hogy mind a jobbágy, mind az ur telkek – legyenek azok akár magánosak, akár papok vagy korona birtokai – terjedelmök és termékenységek aránya szerint rovassanak meg, minek kivételére az egész országot fölmérette s a népet összeíratta. Az örökös jobbágyságot fölmentette. A kereskedés előmozdítására a tengeri városokat különféle kiváltságokkal megajándékozta. Az egyetemet Budáról Pestre vitte át, Pesten és Pozsonyban papnevelő intézetet, a nép művelésére minden nagyobb plébánián nemzeti iskolákat állított. A megyei hatóságokat megszüntetvén, az országot polgári tekintetben tíz kerületre osztotta, melyek igazgatását királyi biztosok, (Commissariusok) vezették. Minden iskolában és hivatalokban a német nyelv bevételét parancsolta.

85. Az ország aggodalmai és feliratai. Az erdélyi oláhok lázadása. József halála.

Sok üdvös és igazságos volt a nagyelkü királynak felhozott intézkedéseiben, hanem mivel magát meg nem koronáztatá, sem országgyűlést nem tartott, rendeletei, mint az önkény kifolyása, a törvényimádó magyarokban – mind egyháziak, mind világiakban – aggodalmat költöttek, ennél fogva a megyék gyűléseket tartván, feliratokban kérték ő felségét, hogy elődeinek példájára s eskü kötelezettségénél fogva, jöjjön az országba, s koronáztatná meg magát; József azonban választ sem adván a megyék felirataira, még a koronát is Bécsbe viteté.

-113-

Ezen munkálkodásaiban többféle lázadások és háborúk akadályozák, u. m. Erdélyben az oláhok Hóra és Kloska vezérek alatt haramiáskodtak; ezen lázadásnak összesen hatvankét feldúlt s felégetett falú, százharminckét nemesi udvar és négyezer emberélet esett áldozatul, míg végre Hóra, alvezéreivel együtt elfogatván, kerékben törettek. – A belgák szabadságaik és kiváltságaik megsértése miatt békételenkedtek. Ugyan ekkor (1788.) a törökkel is kénytelen volt megvívni, de az reá nézve szerencsésen végződött; mert Laudon és Hadik vezérei nem csak megtörék az ellenséget, de Belgrádot is elfoglalták. Ezután gyöngélni érezvén egészségét, s látván a nemzet elégületlenségét és ingerült állapotát, mi már annyira nőtt, hogy több megye eddigi törvényellenes újításait tetteleg eltörülte, felirataiban pedig az országgyűlés mielőbbi megtartását zajosan sürgette; ne hogy tehát az országot ő is forradalomba hozza, s úgy hagyja utódára, halála előtt minden újításait, kivéve a vallási türelem, a plébániák szabályozása s a jobbágyok állapota iránti rendeleteit, melyeket teljes épségben fentartatni kívánt, visszavonta, a szent koronát is Budára visszaküldötte. – Meghalt 1790-ki február 20-kán; gyermekei nem maradtak.

Józsefnek minden cselekedetei nagy lelket, fáradhatlan munkásságot, önzéstelen szeretetet mutatnak, és sok századoktól fogva nem volt hozzá hasonló nagy fejedelem.

-114-

II. Leopold.

1790-1792 = 2 esztendeig.

86. A nemzet kibékítése. Török mozgalmak.

II. Leopold Mária Thereziának másodszületett fia, mint nagy herceg huszonöt esztendeig oly ügyesen és kegyesen uralkodott Toskanában, hogy a jó és bölcs fejedelem nevét vívta ki magának. József fivérének halála után reá szállván a magyar korona, az országot nem igen csendes állapotban találta; a nemzetiség elnyomására hozott intézkedések fölébreszték a nemzet gondolkozó tagjait, s eddigi hibáikat jóvá teendő, nemzeti ruhába öltözködtek, a hazai nyelv hanyatlását figyelembe véve lelkesedve kezdék azt mivelti, a tudósok egy magyar tudós társaság létrehozásán törekedtek. A megyék is felvillanyozva a nemzet jogai és szabadságának megőrzésére és biztosítására erélyesen fölléptek. Leopold az ország nyugalmit uralkodásának fő céljául tűzvén ki, a nemzetet jogai fentartásáról biztosította, a miért is Budára országgyűlést hirdetett, a nádor választását elrendelte, s így rövid uralkodása alatt is oly tetteket vitt végbe, melyek az ország előmenetét és nyugalmit megalapították. Legnevezetesebb a vallás szabad gyakorlatának törvényes megállapítása, és a jobbágyok szabad költözése. Megemlítendő az is, hogy az egyetemen, az akademiákban s gymnasiumokban, hol mindenütt a tanyelv latin volt, a magyar nyelv tanítását behozta; hogy a jászok, kunok és hajdu városok az országgyűlésre követeket küldhessenek, megengedte.

-115-

Míg Magyarországon ily bölcsen uralkodott, a törökök a poroszoktól támogatván, ismét fegyverre készültek, visszaadván azonban Leopold Belgrádot, Orsovát s a többi, József által elfoglalt helyeket, a háború ki nem ütött, hanem a belga ügyek miatt a franciákkal elegyedett hadba, melyet azonban, rövid betegség után meghalván 1792-ben, fiára hagyott.

I. Ferenc.

1792-1835 = 43 esztendeig.

87. A francia háborúk. A nemzet, különösen a főurak hazafiúi buzgósága.

Ferenc – II. Leopold fia – hosszú uralkodásának felét nehéz gondok alatt tölté, mert I. Napoleon francia császár, ki egész Európát megrendíté győzelmes fegyvereivel, Ferencet is megtámadta, meggyőzte, több tartományait elfoglalta, s mindaddig nyugtalanította, míg Ferenc a több európai fejedelmekkel egyesülvén, a félelmes hőst, az angolok a messze tengeren, egy sziklaszigetbe zárták. Ferenc 1804-ben osztrák császárnak nyilatkozatván magát, 1806-ban a német császárságot letette. Ezután béke nyugvék az ausztriai tartományokon, s Ferenc tömérdek áldozatokkal járult Ausztriának, különösen Bécsnek, felvirágoztatására; mindazonáltal

Magyarország sem maradt hátra, mert még midőn az ország egy része a csatamezőn királyáért harcolt, a másik rész nemes elszántsággal iparkodott a haza díszét és javát emelni. Nemes honfiak voltak azok, kik a XIX. század kezdetével a hazaszeretet legtisztább érzelméből a tudomány és mesterség gyarapítására összeállván, több intézeteket alapítottak, ilyenek: a váci siketnémák intézete; a keszthelyi gazdasági iskola, Festetics György gróf által alapítva (1802.), a nemzeti muzeum, melyet Szécheny Ferenc grófnak köszönünk (1803.). Több lelkes hazafiak bőkezűségéből támadt 1825-ben a vívó intézet Pesten; a lófuttatási egyesület, állattenyésztő társaság, s az ezekből keletkezett gazdasági egyesület Pesten; a nőegyletek, kisedovó intézetek, s a mi legfőbb befolyással lett az országra, a „legnagyobb magyar” Széchenyi István - Ferenc fia - gróf indítványára és szép példájára a magyar tudós társaság szinte adakozásokból állottak össze. Ugyan ezen nemes gróf több hazafiakkal egyesülvén, alkotta Pesten a nemzeti társalgási kört, Casino név alatt, s innen, az ország szívéből, sugárzott ki az egyesületi szellem, mire az ország külön vidékein hasonló körök támadtak. A kereskedés előmozdítására szinte egy társaság építé a Ferencsatornát, és a Fiuméhoz a magas helyeken át vezető nagyszerű Ludovicea nevű utat. - A gőzhajózás a Dunán nagy sikerrel megkezdett.

-116-

88. A pénzzavar. Az 1830-ki országgyűlés. Cholera. Ferenc halála.

A hosszú francia háborúk költségei roppant adósságba verték a birodalmi kincstárt s az egész pénzügyet nagy zavarba bonyolították. A kormány e szomorú állapot enyhítésére többféle pénzügyi munkálatokat kísért meg, de mind hasztalan; a szörnyű zavarból csak a devalvatio, vagy is a papírpénz értékének egy ötödre való leszállítása által lehetett kibontakozni (1811.), minélfogva öt forint egy forintra lett, s így az államadósság összege is, mely ezerhatvan millió forintra rugott, kétszáz tizenkét millióra leolvasztatott. Hasonló leszállítás érte a magánosok pénzügyeit is, mi által sokan, kik előbb gazdagok voltak, elszegényedtek. E csapást még növelte az 1817-ki szűk termés, minek következtében éhség támadván, számosan estek áldozatául. - Az ország ekkor mind hiában sürgeté, hogy országgyűlés tartassék a pénzügy elintézésére, a kormány ezt, mint az egész birodalmat illető tárgyat, nem engedte a magyar országgyűlés által eligazítatni, s ezután országgyűlések csak 1825-ben és 1830-ban tartattak, mely utóbbiban Ferenc első szülött fiát, Ferdinánd főherceget, Pozsonyban szeptember 28-án a nemzet örömnnyilatkozatai közt nagy pompával megkoronáztatta. - A jövő év nyarán az Azzsiában dühöngő epeláz - cholera - Európába ájtjövén, s hazánkat is meglepven, számtalan lakost, különösen a köznépből, néhány órai kínos szenvedés után ragadt el, mire az elrémült, tudatlan nép azon gyanúból, hogy az urak a kutakat megmérgeztették, több helyen, kiváltképen pedig Zemplin, Sáros, Abauj megyékben fellázadván, az urakon irtóztató kegyetlenségeket követett el, míg gyors katonai erő és számos kivégeztetések által rendre nem szorítatott.

-117-

Ferenc az 1832-dik év végére országgyűlést hirdetvén, 43 évi uralkodása után meghalt 67 éves korában, 1835-ben. Bölcs uralkodása által Magyarország alkotmánya megőrzése mellett az olasz forradalmat több ízben szerencsésen elnyomta, s az osztrák birodalmat első rangú hatalommá emelte.

-118-

V. Ferdinánd.

89. Ferdinánd alkotmányos uralkodása; nevezetes törvényei; az ország fejlődése.

Harmadévben folyt az országgyűlés Pozsonyban, midőn I. Ferenc király elhalt, s a már 1830-ban királylyá kent Ferdinánd a trónra lépett, ki bebizonyítandó, mennyire kívánja az ország törvényeit tiszteletben tartani és tartatni, az országgyűlést folytatni rendelte; azután is a tapasztalt és törvénytisztelő nádor, József főherceg tanácsával élvén, oly szelíden uralkodott, miszerint jószágos melléknevet nyert; mindjárt koronázatása után a nemzetől neki ajánlott ötvenezer darab aranyat, fejedelmi bőkezűséggel, részint a szűkölködő adózó nép enyhítésére, részint a magyar tudós társaság pénzalapjának gyarapítására ajándékozta, s midőn látná a magyar nemzet nemes buzgóságát, és lelkes előretörekvését, tettelegesen részt sietett venni a hazai vállalatokban, mely dicső fejedelmi tulajdonságának méltányos elösmérésére, elegendő legyen itt csak annyit mondani, miként alig van intézet hazánkban, melynek létesítéséhez nem járult volna e fölséges fejedelem; az országgyűlést is a törvényes időben, minden harmadik évben megtartotta.

Az 1836-ki országgyűlés legnevezeteseb törvénycikkei: az uri és jobbágyi viszonyok elintézése; a muzeum fölépítésére rendelt költség, és hogy a törvények magyar szerkezete eredetinek mondatott ki. - 1838-ban a Duna kiöntvén, iszonyú pusztításokat tón; Pesten 2281 házat döntött halomra és számos életet temetett hullámaiba, Budán mintegy 500 ház roskadt össze; a két városban az épületeken történt kár sok millióra rugott, s az árviz még több áldozatba került volna, ha a fiatal, nemesszivü István főherceg - a nádor fia - és ennek példájára több derék s nemeslelkü mágnások csónakokba szállva, saját életök kockáztatásával az összedült házak közt mint védangyalok meg nem jelennek. Így tudta a magyar nemesség mindig a veszély idején valódi nemes tettei által a nép tiszteletét, bizalmát kiérdemelni.

-119-

Az 1839-ki országgyűlésen mezei rendőrség s váltótörvény alkottatott, melyek végrehajtására váltótörvényszékek állítottak fel; építendő vasutak, csatornák a törvény ótalma alá vétettek; a nemzeti színház, melyet Pest megye buzgó fiai létre hoztak, 450-ezer forinttal segítettett. - Még fontosabb az 1843-ki országgyűlés, melyben a magyar nyelv az igazgatás minden ágaiban teljes diplomatikai polcra emeltetett; nem nemesek birtok és hivatalképességet nyertek. - Ily jószágos

fejedelem uralkodása alatt az ország mindinkább virágzóbb lón; tudomány, művészet, ipar haladásnak indultak, mit hathatóul előmozdítottak, a Pesten felállított József-ipartanoda, a Tiszaszabályozó társulat, mely kezdetének rövid ideje óta is már nagyszerű eredményeket mutat; az ipar és műegylet, zenészet és festészeti akadémia, takarékpénztárak, dolgozó házak, biztosító társulatok, az épített vasutak; s így az osztrák császár az alkotmányos Magyarországon hatalmas erőt és támaszt bírván, még mindig első hatalom volt Európában.

-120-

90. József nádor halála. Az 1848-ki események.

Az 1847-ki év eleje gyászba borította a nemzetet, mert január 13-án a szeretve tisztelt József főherceg ötven évi nádorsága után, mindenek kimondhatlan fájdmára, elhalt. Az év végére összehívott országgyűlés szép reményekkel kecsegteté az országot, azonban 1848-ki februar havának végén Párisban forradalom törvén ki, melyben a franciák királyukat elűzték, s csak hamar egész Európát megszállotta a forradalmi szellem; Bécsben már mártius 13-kán, s két nap mulva Pesten ütött ki a zaj. Bécsben egy nagy tömeg tódult a császári lak ellen, hangosan a köztársaságot ordítván; ezen a fölséges uralkodó házat vég veszélylyel fenyegető rakoncátlanságnak csak a Pozsonyból épen jókor érkezett magyar országgyűlési küldöttség vetett határt, mely kijelenté a tomboló bécsi népnek, miszerint a reformok - újítások - miket Magyarország is ohajt, csupán a fölséges uralkodó ház iránti hűségen alapulhatnak! mire a jóságos fejedelem osztrák tartományainak az alkotmányt is megadta. Magyarország - hol a papság még a szent István király által neki adományozott tizedről nagylelkűen lemondott, a nemesség, a földes urak pedig a jobbágyaik által eddig hűbérül birt földeket kárpótlás mellett a jobbágyoknak engedték, az adózást a nép terhein segitendők elvállalták, s a népet általában magok kiváltságaikban részesítvén, így örök hálára lekötözték - külön kormányt kapott felelős magyar ministeriummal. Örömben uszott az ország, és királya iránti lelkesedése határt nem ösmert; az országgyűlés még azon évben Pestre hivatott egybe. Fájdalom, a magyarok örömet és boldogságát több német és cseh urak irigy szemmel nézték, kik Magyarországon a külön nemzetiségeket felizgatván, itt polgárháború ütött ki, s miután e miatt az udvar és magyar ministerium közt viszálykodás támadt, hazánk is forradalomba sodortatott, mire V. Ferdinánd az uralkodásról lemondott

-121-

Ferenc József

részére, ki erős hadakkal, s azon kívül az orosz cár által tetemes sereggel segitve, több véres csatákat vívott, s miután a magyar tábor fővezére a sereggel Világosnál, Arad megyében, 1849-ki aug. 13-án a fegyvert az orosz fővezér és tábora előtt letétette, a forradalmat megszüntette; a forradalom fejei részint a külföldre menekültek, részint Pesten, Aradon kivégeztettek. Vonjunk fátyolt a gyászos eseményekre! Ezután fölséges urunk leginkább német tanácsosokkal környezve Magyarországot, alkotmányát eltörülvén, mint örökös tartományt, az osztrák birodalomba kebelezte. A német és cseh urak elhagyván I. Ferenc és V. Ferdinánd politikáját, egy hatalmas egységes osztrák birodalmat kívántak teremteni. Nagyszerű eszme! de az eredmény megmutatta, miszerint az csak bolygó tűz, mely az utána futókat mocsárba vezet, melyből bajosan lehet kigázolni. - A jólét és hatalom növekedése helyett a birodalom, ily rövid idő alatt is, szörnyen eladósodott, a népek elszegényedtek, s a köz elégtelenség miatt hatalma annyira csökkent, hogy 1859-ben Olaszországban több csatákat veszve, Lombardiát elvesztette. - Fölséges Urunk szivére vévén birodalmának inséges állapotát, különösen a magyar főurak közbenjárására, 1860-ki october 20-kán Magyarország törvényes alkotmányos állapotának visszahelyezését megparancsolta, s magát megkoronázatni ígérte.

-122-

A törvényimádó ország lelkesedve és kegyelettel nyúl ezred éves törvényeihez, általánosan ott fogván fel azokat, hol megszakadtak, s így

Megfogyva bár, de törve nem,

Él nemzet e hazán!! -

Bécsben, nyomatott Jacob és Holzhausen-nél.

Javítások.

Az eredeti szöveg helyesírásán nem változtattunk.

A nyomdai hibákat javítottuk. Ezek listája:

VII	földmiveléssel	földmiveléssel
VII	tndomány	tudomány
9	tetőt elérni	tetőt elérni
9	előttök. északról	előttök, északról
36	országgyűlésen alkotott	országgyűlésen alkotott
38	1131-ben	1131-ben.
40	ha Isiaslaw	„ha Isiaslaw

41	mert a magyarök	mert a magyarok
53	eredete. valamint	eredete, valamint
59	Erdekesek és üdvösek	Érdekesek és üdvösek
77	általábau számtalan	általában számtalan
89	atyjánál a békessségre	atyjánál a békessségre
107	trónöröködés	trónörökösödés
112	feliratai, Az	feliratai. Az
112	nagyleelkü királynak	nagylelkü királynak
121	bo ygó tűz	bolygó tűz

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE. AZ IFJUSÁG HASZNÁLATÁRA ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the

Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive

Foundation at the address specified in Section 4, "Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation."

- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain "Defects," such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the "Right of Replacement or Refund" described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.